

NOREG

Om språkstriden er aldri så «passé» i somme auge, bryt han ut att med jamne mellomrom. I vinter er det «femtilappen» og «Noregs Bank» som har vore stikkorda. Fanatismen og aggresjonen har blomstra, men likevel kan ein vel alt no slå fast at målfolka har vunne denne «kampen». Denne leiar-skribenten har frå november til midt i mai fått til saman fire «retta» femtilappar i hendene (tre av dei før jul) blant uteljelege «reine».

Sjølvsagt har målrørsla full rett til å kreve at forma «Noreg» blir brukt av det offentlege. Bokmålsfolk, som kan (jamvel må) bruke sitt tilvante «Norge» i si målform, har berre å godta dette, som mange (dei fleste?) av dei og gjer. Spørsmålet om kva landet skal heite på nynorsk, vedkjem berre nynorskbrukarane – så lenge normerings-spørsmål generelt blir oppfatta som interne saker innanfor dei to språkbrukargruppene.

Men som vi veit, er ikkje nynorskbrukarar samde om at det skal heite «Noreg». Argumenta for denne forma er historiske: det er sannsynleg at «Norge» i sitt opphav er ei dansk skriftform som er komme inn i norsk talemål på grunn av prestisje. Men i dag dominerer *Norge* heilt i talemålet. «Noreg» skulle finnast i Åmli i Aust-Agder, men dette er no avkrefta av Dagsrevyen. Folkemålsretninga innanfor målrørsla kan derfor ikkje gå inn for «Noreg» utan å fornekte alt dei elles står for.

Men denne retninga har stått under dobbelt press: I målrørsla sjølv har «Noreg»-tilhengarane hatt eit solid overtak, mellom anna fordi dei radikale har sett med ulyst på «bokstavstrid» i ei sak som rører ved så sterke kjensler. Og utanfrå har Riksmålsforbundet pressa ved å gjere kampen mot «Noreg» til ei fanesak (trass i at dei da bryt sitt eige uttalte prinsipp om internt sjølvstende i dei to språkbrukargruppene). Det er ingen tvil om at det er primitivt nynorskhat som ligg bak «rettingane» på femtilappen, og dermed blir det følt som eit «svik» mot sjølve nynorsken å «gje etter». Dei radikale målfolka må altså velje mellom folkemålet og nynorsken – som nett skulle vere eit uttrykk for folkemålet. Denne sjølvmotseiinga er jamvel den ikkje spesielt oppvakte leiinga i Riksmålsforbundet i stand til å sjå og utnytte.

Korfor set målfolk seg frivillig i denne klemma? Ottar Grepstad antydar eit svar i Dagbladet (kronikk 30. april): «Noreg» er eit symbol, kanskje jamvel *symbolet*, på «det

Språklig Samling

Redaksjon: Lars S. Vikør (ansv. red.),
Øyvind Haaland, Ivar Utne,
Knut S. Vikør

Bladpenger: Kr. 50,-

Utgitt av:

LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Medlemspenger: Kr. 75,- pr. år; for skoleelever, studenter og pensjonister: Kr. 40,-

Leder: Svein Lie

Frydenlundgata 17
0169 Oslo 1

Lagets og bladets adresse:

Postboks 636 Sentrum, 0106 Oslo 1

Postgiro 5 16 37 87

Utgitt med støtte fra Norsk kulturfond

INNHALD

TEMA: NAMN

Ivar Utne: Navnemoter i vår tid	3
Gudbrand Alhaug: Tore og Karly. Om namn brukt på begge kjønn	6
Inge Særheim: Stadnamn – kulturarv og orienteringspunkt. Om ei stadnamninsamling i Rogaland	8
Jan Olav Fretland: Stadnamnår i Sogn og Fjordane	10
Jan Olav Fretland: Kvardagen pregar stadnamna	11
Reidar Djupedal: Med namn skal land byggjast og ikkje med unamn øydast. Om Norsk Namnelag og oppgåvene for laget	12
Lars S. Vikør: Om dalingar og døler, buingar og bygger	15
GYDAMEI	15
Hvorfor «trygdingen» er riktig og «retninga» feil. Ei brevveksling med Språkrådet	16
DEBATT – KOMMENTAR	
Eric Papazian: Bokmål – hva er det?	18
Lars S. Vikør: Svar til Papazian	19
Jon Todal: Norsk som andrespråk	19
BØKER	
Lars S. Vikør: Eit fagnaverk (<i>Bokmålsordboka og Nynorskordboka</i>)	20
Anne Høigård: Talemålsbasert leseopplæring (Tove Bull: <i>Lesing og barns talemål</i>)	21
Knut S. Vikør: Nynorsken i sine bilete (Arnestad/Karsrud/Kleiva/Søyland: <i>Nynorsk av hjartans lyst</i>)	22
Sne eller sny	23
Neste nummer: Opplysningshefte om radikalt bokmål	23
Ivar Grotnæss: Nestor i Språklig Samling. Rakel Seweriin 80 år ..	24

nynorske prosjektet» – og slik blir det oppfatta av både tilhengarar og motstandarar. Derfor staheita blant tradisjonelle målfolk, passiviteten blant dei radikale – og aggresjonen blant riksmålsfolka. Grepstad jamfører *Noreg* med det kristne korset og den sosialistiske raude fana: beviset på at vi er til og er synlege, og legg til at faglege og intellektuelle argument mot denne forma i og med dette berre har «privat interesse».

Denne analysen til Grepstad forklarar vel det meste. Men for mange målfolk er «Noreg» symbol ikkje for nynorsken, men for høgnorsken og den nasjonale mellomalderromantikken. Forma symboliserer ei ideologisk sjølvmotseiing og ei kløyving innanfor rørsle, og ikkje minst: ho symboliserer at ein bestemt fraksjon har eit ideologisk overtak over ein annan fraksjon. Så er spørsmålet berre kor lenge rørsle har råd til å leve med denne situasjonen.

LSV

NAVNEMOTER I VÅR TID

Av Ivar Utne

Få steder kan vi få så klart tak i folks språkvaner som når det gjelder navngiving. Alt er skriftlig dokumentert i folkeregisteret. I dette materialet viser folk klart hvilke navn de liker og ikke liker. Det går fram hva de syns om engelskpåvirkning, mediahelter, romanfigurer, moteretninger og slektsnavn. I denne artikkelen tar forfatteren opp hovedtendenser i det siste hundreåret med særlig vekt på nåtida, der norske navn er «in». Forfatteren lufter også tanker omkring rytme og klang i dobbeltnavn, et tema som er aktuelt i moderne navngiving.

Navnemoter bestemmer hva som går an

Blant dem som er født i de siste 25 åra før århundreskiftet, heter mennene f.eks. Lars, Peder, Johannes, Anton og Anders. I neste generasjon (født 1915–19) heter de Arne, Olav, Sverre, Erling, Kåre, Rolf og Leif. I begge periodene har vi mer varige navn som Ole, Johan, Einar, Hans og Nils. På kvinnesida het de f.eks. Inga, Karen, Olga, Jenny, Martha og Helge i den første perioden og Solveig, Ruth, Astrid, Ingrid, Gudrun, Gerd og Else en generasjon etter. Gjennom hele denne tida kunne de godt hete Anna, Anne, Ingeborg, Margit og Borghild.

Mange nikker vel gjenkjennende. Vi kan av navnet se sånn noenlunde hvor gammel en person er.

Om jentene heter Inger, Liv, Marit, Bjørg, Gerd, Berit, Solveig, Turid og Aud er det store sjanser for at de er født under eller 5 til 10 år etter krigen. Blant guttene gjelder det samme for Jan, Per, Bjørn, Svein, Arne og Knut. Mange i denne perioden heter også Gunnar, Hans, Harald, Kari og Anne. Men disse navna var ikke så klart knytta til bare denne tida. Samtidig ble det også vanlig med dobbeltnavn som Anne-Grete, Anne-Mari, Anne-Lise, Per-Kristian og Nils-Henrik. Dessuten kom

det i bruk en del engelskklingende navn som Tommy, Glenn, Ronny og Mary.

Men noen navn blir mye brukt til alle tider, som Anne, Marie og Nils. Andre er varige uten å ligge på et høyt nivå: Inge, Helge, Dag, Jorun og Karin.

Mange av navna som har vært populære i en periode, er nesten utenkelige å bruke i flere tiår når de først går ut av bruk. Grunnen er vel helst at navnet gir assosiasjoner av å være forelda, og at det vil være byrdefullt å bære det.

Skinnet bedrar

Stadig vekk prøver en nye utveier for å finne passende navn til de nyfødte. Ofte er ikke besteforeldras navn gode nok. La oss tenke oss at besteforeldrene heter Ludvik og Kristian. Ludvik virker vel noe gammeldags. Det er vanskelig for mange å tenke seg at en liten gutt går rundt og heter Ludvik. Men det kan jo brukes som andre fornavn. Kristian kan brukes som førstnavn. For 10–15 år sia var Kristian noe på kanten av hva mange kunne tenke seg som navn på en liten gutt. Det var jo et navn på gamle menn. (Det kunne nok gått mye bedre om det ble knyttet til et annet navn med bindestrek, som Per-Kristian.) Men det går jo an å vri litt på det.

Tema: Namn

Man kunne jo forfine litt på skrivemåten og på den måten heve navnet opp fra de negative assosiasjonene. CH istedenfor K er jo vanlig i mange nye motenavn, f.eks. Christine, Christel, Christopher. Dessuten kan det assosieres med gamle konger, adel og fjerne storheter. En slipper å forbinde det så direkte med vanlige nålevende gamle menn. Kanskje en g i slutten av Ludvig også vil gi litt ekstra stil. Vesle Christian Ludvig som fikk sitt navn for noen år siden, slapp gjennom barneskolen med et riktig moderne navn, og faren for mobbing på grunn av navnet var liten. Kanskje en eller annen lærer vet om han hadde problemer med å stave navnet sitt.

Dobbeltnavn: rytme og klang

Vanlige dobbeltnavn, som Hans-Kristian, Anne-Grete og Inger-Johanne, har en viss rytme. Vi kan snakke om tonelag. Tonelag 1 (T1) har synkende toneleie, som i substantivet LANDET. Enstavelsesord (ES), som LAND, er en undergruppe av T1. Tonelag 2 (T2) har stigende toneleie, som i verbformene i LANDE og LANDET. Ord med flere enn to stavelser kan ha lette stavelser først og deretter tonelag 1, som REPRESENTANTER og BELÆRE. Her vil jeg kalle dem «framlette» (FL).

Hvilke kombinasjoner av navn som kan bli gangbare dobbeltnavn, har blant annet sammenheng med antall stavelser og tonelag (rytme). Dette er i noen grad avhengig av personlig smak, og sosiale og geografiske forskjeller. Et dobbeltnavn som en østlending ikke kan akseptere, kan godt gå an i en vestnorsk dialekt.

For meg som østlending er dobbeltnavn der det første navnet er lengst (eller begge er like lange) stort sett ikke gangbare. Unntak fra denne regelen er navn der det første leddet har tonelag 2 og ender på trykksvak «-e» eller «-er», og også ellers fins det tilfeldige navnesammensetninger med denne strukturen som er gangbare. Jeg gir her en del eksempler på ikke gangbare navnesammensetninger (mange av dem er konstruerte); de få gangbare navna med samme struktur merker jeg av med stjerne:

- Første navn er lengre enn det andre:
 - T1 + ES: Kristian-Per, Henrik-Jens
 - T2 + ES: Egil-Nils, Reidar-Jens
 - FL + ES: Katrine-Ann, Kristoffer-Jon
 - FL + T1: Kristine-Unni, Kristoffer-Henrik
 - FL + T2: Kristine-Hanne, Kristine-Anne
- Første og andre navn har like mange stavelser uavhengig av tonelag:
 - ES + ES: Per-Jens, Linn-Gry
 - T1 + T1: Kristian-Henrik, Unni-Anja, Anja-Unni, *Kristian-Fredrik
 - T1 + T2: Kristian-Reidar, Unni-Hanne
 - T2 + T1: Reidar-Kristian, Guro-Unni
 - T2 + T2: Guro-Hanne, Reidar-Anders
 - FL + FL: *Johanne-Kristine, Andrea-Johanne, Johanne-Andrea

I gangbare dobbeltnavn vil det første navnet

stort sett være kortere enn det andre. I tillegg kommer de navna der førsteleddet har tonelag 2 og ender på «-e» eller «-er». Jeg gir eksempler på gangbare dobbeltnavn, og markerer også her tilfeldige unntak (dvs. ikke gangbare navn med «gangbar» struktur) med stjerne:

- Enstavelsesnavn + navn med to eller flere stavelser:
 - ES + T1: Per-Kristian, Liv-Unni
 - ES + T2: Liv-Kari, Nils-Ragnar, Odd-Einar, Nils-Egil
 - ES + FL: Ann-Katrine, Liv-Merete, Jens-Kristoffer
- Tostavelsesnavn + navn med flere enn to stavelser, det vil si framlette navn:
 - T1 + FL: Unni-Karola, Henrik-Kristoffer
 - T2 + FL: Inger-Johanne, Anne-Katrine
- Tostavelsesnavn der første navn har tonelag 2 og ender på trykksvak «e» eller «er»:
 - T2 + ES: Arne-Kjell, Tore-Jan, Tore-Jens, Hege-Ann, Hege-Linn, Inger-Linn, *Hege-Gry
 - T2 + T1: Inger-Unni, Hege-Anna, Anne-Unni, *Hanne-Unni
 - T2 + T2: Inger-Anne, Anne-Lise, *Hanne-Inger, *Inger-Hanne

Hva nå, uskyldige kryp?

Om en nå vil slå et slag for norsk i navneveien, er en «in the main stream». Nå er norske navn «in», sjøl om nyere innlånte navn (som Linn og Thomas) langt ifra er gått ut av bruk.

En del av navna fra besteforeldregenerasjonen (til foreldrene) er gode nok. De litt sjeldne fra den gangen går nok best, f.eks. Andreas, Marius, Henrik, Anette, Ida, Martine og Julie.

En annen viktig kilde å øse av er sagalitteraturen og den delen av skjønnlitteraturen som omhandler mellomalderen og storbønder i hundreåra etter, f.eks. Sigrid Undsets bøker. Gode navn er Eirik, Jarle, Håvard, Einar, Leif, Vegar/Vegard, Gaute, Erlend, Frode, Kristin, Synnøve, Ingrid, Ingvild, Gry og Frida.

Og så har vi Silje med uklar tilblivelsehistorie, men som sannsynligvis er avledet av Cecilie. Det lyder svært norsk. Navnet var ukjent for 30 år sia, og kom i bruk i Nord-Norge og på vestlandskysten. Nå er det på topp blant jentenavna. Det er så vanlig at en bør vokte seg for å ta det i bruk på flere.

Nordiske navn kan kanskje være gode nok. Fra Danmark kommer f.eks. Kim og Preben.

Hva sier loven?

Det fins en navnelov og en godkjenningsordning for førnavn. Ånden i navneloven er at navn som kan være til belastning eller som alt er i bruk som etternavn, ikke kan brukes. Unntak gjøres om det kan vises til tradisjon i familien. Belastende navn, som ofte er forbundet med tabuområder i sin form, kan være mulig mobbegrunnlag. Musa er et navn med tradisjon fra en annen kultur, og som rammes

Fødselsstatistikkene for 1982 viser at disse navna var de mest populære blant spedbarnsforeldre det året.

JENTENAVN:

1. Silje
2. Anne
3. Marianne
4. Anette
5. Linda
6. Kristin
7. Camilla
8. Stine
9. Hanne
10. Linn

Om Anette og Anette slås sammen, topper de lista.

GUTTENAVN:

1. Thomas
2. Anders
3. Stian
4. Lars
5. Morten
6. Ole
7. Espen
8. Jan
9. Øyvind
10. Kristian Bjørn

Om Kristian og Christian slås sammen, topper de lista.

av den norske loven. Navnet Linn kommer i konflikt med etternavnet. Anker og Lorang kommer i konflikt med etternavn samtidig som de har lang tradisjon som fornavn. I flere av disse tilfellene skifter praksis over tid. Og ofte avgjøres sakene med grunnlag i navnestatistikk – den navnestatistikken som bl.a. danner grunnlag for deler av denne artikkelen.

Materialet

Avdeling for norsk leksikologi (tidligere PDS, del av Nordisk institutt ved Universitetet i Bergen) har gjennom en ti-årsperiode hatt tilgang til folkeregisterinformasjon fra Statistisk Sentralbyrå. Denne slags opplysninger er naturligvis underlagt bestemmelser om personvern. Det innebærer at materialet er levert ut for kun å brukes i forskningsøyemed. Dessuten er mye informasjon ikke med i det materialet vi har fått. Vi har med alle navn (for-, mellom- og etternavn), fødselsår, busterskommune på det tidspunktet dataene ble tappa ut for oss, og opplysninger om personen er død, utvandret eller fortsatt buende i landet. Alle personer som har levd i Norge f.o.m. 1960 er med.

Navnestatistikk

Med grunnlag i dette materialet har vi kjørt ut statistikker som viser bruk av for-, mellom- og etternavn fra og med andre halvdel av forrige århundre. I utgangspunktet ble dette gjort for at Justisdepartementet skulle ha underlag for håndhevinga av navneloven. Vi har arbeidd videre med dette materialet og utarbeidd statistikker som viser hvordan navnemoter endres over tid og geografi. På denne måten har vi dokumentert at navnemotene over tid er slik jeg presenterte dem ovafor.

Navn er oftest populære over et avgrensa tidsrom på 20 til 40 år. Noen få har mer sammenhengende popularitet, som f.eks. Anne (som tok over etter Anna omkring 1. verdenskrig) og Marie (som dels går over i Maria og dels blir andre fornavn).

Ser en på hva som brukes som navn på nyfødte, er Silje det mest vanlige på jentesida, om en skiller strengt etter skrivemåter. Det kom for fullt i begynnelsen av 80-åra, og hadde sitt første toppår i 1982. Slår en sammen skrivevarianter av navn, topper Anette og Annette. Ida er et annet gammelt navn på full fart inn. På guttesida har Thomas rådd grunnen i 1970-åra og et par år inn i 80-åra. Men Lars og Christian/Kristian har kommet sterkt ved tiårsskiftet. Christian/Kristian har kommet sterkt begge to. Men Christian har nok ført an. Samla var de på topp i 1982. Hver for seg lå de omkring 10. plass.

Typisk for navnespredning er at navnemotene starter i Oslo/Akershus-området, og sprer seg utover landet i løpet av en 5–10 år. Ofte sprer de seg jamt utover. Men i noen tilfeller kan de komme noe senere til Sogn og Fjordane og Finnmark, hvor moten blir hengende noe lenger igjen. Jan er i begynnelsen av 1980-åra på 1.-plass i Finnmark, men forlot landstoppen 10 år før. Silje-navnet var, som nevnt, en motstrøm. På den tida det nådde topplassering for hele landet, hadde det langt igjen til toppen i Oslo-området.

Hastigheten på motespredninga har økt betydelig de siste tiåra, og det har nok i stor grad ført til ens navneskikk. Likevel fins visse lokale trekk, som f.eks. Jonar i Rogaland, Halvor i Telemark, Johannes i Hordaland, Daniel i Troms og Finnmark. Mikkell og Sara har sterk Finnmark-tradisjon.

Navneskikken under og like etter siste krig var prega av liten variasjon, samtidig som de aktuelle navna ble brukt flittig i store barnekull. Disse navna er derfor, sammen med de jamt sterke, blant de vanligste i befolkninga: Arne, Jan, Per, Bjørn, Kjell, Inger, Kari, Solveig og Gerd. Dette går fram av den følgende statistikken, som omfatter alle som levde i Norge i oktober 1982.

Jenter/kvinner, første eller eneste fornavn:

1. Anne	66 342
2. Inger	39 943
3. Kari	32 598
4. Solveig	30 144
5. Anna	27 378
6. Gerd	26 266

Utvider vi denne statistikken og regner med også slike navn som fungerer som andre ledd i dobbeltnavn, kommer Marie på en suveren førsteplass: 85 389 norske kvinner het Marie i oktober 1982, men bare 15 615 hadde det som første eller eneste navn.

Gutter/menn, første eller eneste fornavn:

1. Arne	49 363
2. Jan	49 028
3. Per	47 660
4. Bjørn	40 558
5. Kjell	35 997
6. Ole	34 918

Om vi også her tar med andre ledd i dobbeltnavn, blir rangordninga omtrent den samme, med det unntaket at Johan fyker opp på andreplassen. Ca. 73 000 menn har Arne med i navnet, ca. 52 000 Johan og like mange Jan. □

TORE OG KARLY

OM NAMN BRUKT PÅ BEGGE KJØNN

Av Gulbrand Alhaug

Somme fornamn kan brukas på både kvinner og menn, t.d. *Tore* og *Karly*. Slike tvekjønna namn fins det fleire av enn ein skulle tru. Ved å undersøke eit stort materiale frå Statistisk sentralbyrå har eg funne 169 slike namn – og da har eg avgrensa meg til namn som er brukt på minst 3 kvinner og 3 menn. Materialet omfattar dei som har budd i Noreg i perioden 1900–1975. Ein del av desse namna er med i tabellen på neste side.

Som ein ser av tabellen, er det mange utanlandske namn blant dei tvekjønna namna, og hadde eg hatt tilgang til materiale fram til i dag, ville eg nok ha registrert enda fleire tvekjønna namn på grunn av den auka innvandringa.

Kva seier namneloven?

Namneloven har inga eksplisitt formulering som sett forbod mot å bruke same namn på kvinne og mann. Men ut frå rundskriv frå Justisdepartementet, t.d. 31.8.1970, ser ein at det gjeld visse restriksjonar for bruken av slike namn. I ein del tilfelle krev nemlig Departementet at barnet i tillegg til det tvekjønna namnet må ha eit vanlig jentenamn (evt. gutenamn) som klart viser kva kjønn det er tale om. Ut frå dette skulle t.d. ein kombinasjon som *Helle Morten* vera gangbar på ein gut, derimot ikkje *Helle aleine*. På jenter er namnet *Helle* så vanlig at dei ikkje treng noko tillegg.

For noen få namn gjeld det ingen slike restriksjonar. Ein kan såleis gi ei jente namn som *Inge*, *Tore*, *Jone*, *Kay* eller *Kim* utan tilleggsnamn som klart viser kjønn. Om vi kikkar over til grannelanda i denne samanhengen, er det interessant å legge merke til at det elles liberale Danmark har forbod mot tvekjønna namn nedfelt i sjølve namneloven. Det same gjeld Finland. Derimot har ikkje Sverige noka eksplisitt formulering som sett forbod

mot tvekjønna namn. Men både for Noreg og Sverige gjeld den meir allmenne bestemmelsen om at namnet ikkje må bli til ulempe for namneberaren. Kan så eit tvekjønna namn bli til ulempe for somme av oss? Vil t.d. ein gut med namnet *Eli* få problem på grunn av namnet sitt? Eg vil seinare komma inn på slike spørsmål. Fyrst skal vi sjå litt på korleis vi har fått tvekjønna namn.

Korleis har vi fått tvekjønna namn?

Det er ikkje lett å finna døme på tvekjønna namn i norrønt. Sjølve språksystemet gjorde sitt til å halde oppe skilnaden mellom mannsnamn og kvinnenamn. Men etter kususoppløysinga kunne mannsnamn og kvinnenamn få identisk form. Såleis har vi i nyare norsk fått den tvekjønna namneforma *Ingeleiv* med utgangspunkt i det norrøne *Ingileifr* (mannsnamn) og *Ingileif* (kvinnenamn). På Island derimot har dei haldi på skilnaden – *Ingileifur* og *Ingileif*.

Seinare utvikling i dialektene kan og ha ført til samanfall mellom tidligare mannsnamn og kvinne-

namn. Såleis kunne *Tora* på Austlandet få uttale med redusert endingsvokal, dvs. *Tore*. Dermed vart dette namnet identisk med mannsnamnet *Tore*.

Det største tilsiget av tvekjønna namn har vi fått frå land utanfor Skandinavia. Dette ser ein fort av tabellen. Eit namn som *Eddy* var såleis tvekjønna da det kom til Noreg. Om ein ser på tvekjønna namn som eit problem, er det såleis i høg grad eit problem som vi har fått utanfrå. I sjeldne tilfelle har vi fått samanfall mellom eit norsk namn og eit utanlandsk namn på motsett kjønn. Dette gjeld t.d. *Kari* som vart tvekjønna da vi fekk inn det finske mannsnamnet *Kari*. Dette mannsnamnet er vel stort sett berre brukt på menn av finsk ætt i Noreg.

At vi har fått tvekjønna namn i Noreg, kan ein allment sjå på som resultat av ytre språklige tilhøve. Vi finn trulig få døme på at foreldre heilt medviti har gått inn for å lage eit nytt tvekjønna namn – t.d. at dei ville ha *Rut* godkjent som namn på guten sin fordi dei var opptekne av unisex-moten.

Erting på grunn av namnet

Eg kjenner ikkje til psykologiske undersøkingar som går ut på å kartlegge i kva grad barn kan bli plaga på grunn av eit avstikkande namn. Om ein gut har det sjeldne namnet *Hannibal*, vil han trulig ikkje unngå å bli erta for namnet i somme samanhengar. Leikekameraten med det vanlige namnet *Jan* får derimot ikkje kommentarar for namnet sitt. Dette kan vi overføre på tvekjønna namn: Ingen vil reagere på det vanlige gutenamnet *Tore*, mens derimot jenta med det same namnet nok må stå for ein støyt både tidt og ofte fordi leikekameratane meiner at ho har «feil» namn, dvs. eit namn som dei oppfattar som gutenamn.

I tillegg til erting kan slike namn og gi andre utslag. I boka «Love Medicine» fortel såleis Louise Erdrich om ein mann med det tvekjønna namnet *Beverly* (mest brukt på kvinner): «Having a name some people thought of as feminine had turned Beverly Lamartine to building up his muscles in his youth, and they still bulged.»

Eit påfallande trekk ved dei tvekjønna namna er at det som oftast er eit av kjønna som «eig» namnet. Dei aller fleste som heiter *Eli* er såleis kvinner, og folk vil gjerne oppfatte det som brukt på «feil» kjønn om ein mann heiter *Eli*. Det samme gjeld *Tore*. Har ei kvinne dette namnet, vil folk ofte stusse litt: «Det er da eit mannsnamn!»

Om ein held seg til namn som totalt er brukt på minst 100 kvinner og menn, finn ein svært få døme på namn med nokolunde lik fordeling mellom kvinner og menn. *Oleif* er eit av dei få døma på dette (109 kvinner og 104 menn). Dette inneber altså at eit av kjønna normalt kjem i mindretal. For dei 53 mennene som heiter *Eli*, er det såleis ikkje så lett å få bort det feminine preget som 10 444 *Eli*-er er med på å gi dette namnet. Ein får berre håpe at desse mennene ikkje har følt seg tvinga til å gjöra det

TVEKJØNNA NAMN (1900–1974)

Denne tabellen omfattar tvekjønna namn som er brukt på minst 25 kvinner og 25 menn. Ein tabell over namn brukt på minst 3 av kvart kjønn fins i *Tove Bull og Anton Fjeldstad (red.): Heidersskrift til Kåre Elstad (utg. ved ISL, Universitetet i Tromsø 1986), side 175–177. Der står det òg ei grundig utgreiing om denne undersøkinga.*

	kv.	m.		kv.	m.
Andree	25	78	Kristen	41	2760
Audun	30	3857	Laurence	25	29
Benny	506	244	Lee	143	143
Conny	167	26	Leslie	44	148
Eddy	66	271	Lynn	220	52
Eli	10444	53	Maria	6861	76
Elis	38	68	Marian	625	74
Ellis	53	34	Michele	67	29
Gerd	26300	27	Nikolai	29	45
Helle	1057	57	Oleif	109	104
Inge	501	15241	Oleiv	48	69
Jean	414	413	Olov	34	50
Jo	55	1172	Rene	54	440
Johnny	37	6609	Rudi	31	223
Jonny	148	4935	Sigfrid	1350	57
Jøran	188	508	Toni	39	45
Kari	35722	44	Tonny	581	305
Karly	229	85	Tony	39	518
Kay	118	464	Tore	68	23748
Kim	106	867			

same som *Beverly* – å bygge opp musklar for å kompensere for det feminine namnet.

Tvekjønna namn – ein uting?

I boka «Namneloven med kommentarar» (1971) konstaterer juristen Gunnar Nerdrum kort og godt at «Tvekjønnede navn er en uting». Han finn dette tydeligvis så innlysande at det ikkje trengs nærmare grunngeving. Om ein heilt allment meiner at språket skal vera eit best mulig reiskap til å avspegle mangfaldet i tilveret, skulle dette innebera at ein går mot bruken av tvekjønna namn ettersom slike namn er eigna til å tildekke ein sentral skilnad i livsverda vår – mellom kvinne og mann. Eg ser likevel ikkje bort frå at tvekjønna namn i somme samanhengar kan ha ein nyttig funksjon – utan at eg kan komma meir detaljert inn på dette her.

Som kjent kan namnemotar studeras i lys av andre moteretningar i samfunnet. Når t.d. unisex-moten er på topp (i klede, hårfasong o.l.) kan somme få lyst til å følgje denne moten også i namnevegen, dvs. gi barna sine tvekjønna namn. Men det er ikkje sagt at barna er like begeistra over slike namn – som ei avspiegling av moteinteressa til foreldra på eit bestemt tidspunkt.

For min eigen del finn eg fleire negative enn positive sider ved tvekjønna namn. Ut frå dette kunne eg tenkje meg ein meir restriktiv praksis i Noreg når det gjeld å godkjenne slike namn. Likevel vil eg ikkje gå så langt som i Danmark og Finland der det i sjølve namneloven er forbod mot tvekjønna namn. □

STADNAMN – KULTURARV OG ORIENTERINGSPUNKT

Om ei stadnamninnsamling i Rogaland

Av Inge Særheim

Er ein så heldig at ein får ta ein tur i fjellet saman med ein eldre slåttekar eller i skjergarden saman med ein humrafiskar, vert ein ofte imponert over kor godt slike folk kjenner eit terreng, og kor nøye dei kan skildra dei ulike stadene. Dei kled områda med namn som i lengre tid har vore nytta om ulike res, nabbar, krokar, søkk, flater m.m. Slike namn er ofte laga i tilknytning til arbeids- og samværssituasjonar på stadene og har vorte overleverte i munnleg form gjennom fleire generasjonar.

Ved *Vedallmenningen* i Haugesund pla t.d. skøyter med ved leggja til. Ved vika *Tynevigjå* på garden Hodne i Klepp skal ein engelsk båt «Tyne» vera hogd opp, og ved *Banevigjå* på same garden skal det har vore ein skjenegang der hestar drog opp vogner med ilesst tare frå sjøen. Namnet *Par-rak* frå garden Barstad i Sokndal må vera laga til eit lånord med tyding «innhegning for lam og kje». Ved *Bjødnaeidn* i stålsmarka på garden Mork(a) i Gjesdal skal ein svær rugg av ein bjørn ha vorte avliva i førre hundreåret. I kyllestuven (topphogt lauvtre) *Sjustu* på garden Nordmork i Suldal skal det ha vore sju hestelass med mork – «fôr».

Stadnamn er verneverdige

Dei nedarva stadnamna frå by og buplass, gard og grend, hei og hav er ein viktig del av kulturarven vår. Dei er verneverdige (jfr. NOU 1983:6 Stadnamn) – som t.d. eldre byggverk. Stadnamna er også eit interessant kjeldetilfang som gjev oss viktige opplysningar om kulturen og historia vår, m.a. om språk (eldre namnelaging, ordbruk, lydhistorie), busetjingsutvikling, administrativ inndeling og styring, religionsutøving, samferdsel, fiske, fangst, jordbruk, skogsbruk, tradisjonar og hendingar.

Stadnamna er elles nødvendige som adresser og

orienteringspunkt i eit moderne samfunn. Me treng dei som hjelpemiddel i den daglege språkbruken vår. Av di namna også er ein del av den nasjonale kulturarven, er det viktig at namnebruken i vår tid – offentlig og privat – er best mogleg i pakt med den lokale namnetradisjonen (jfr. NOU 1983:6).

Store endringar i driftsmåtar i primærnæringane fører til at ein god del av stadnamna i vår tid står i fare for å gå tapt. Utslåttene og stølsbeita vert ikkje lenger nytta slik som før. Småteigar vert slegne saman til større einingar. Også skjergardsfisket er på retur mange stader. Namna som har vore knytte til slike arbeidsprosessar, vert difor ikkje nytta lenger. Mange går tapt for godt.

Organisert innsamling

For å unngå at ein stor og viktig del av den norske namneskatten skal gå tapt, er det fleire stader sett i gang organisert stadnamninnsamling. I Rogaland kom det i gang innsamling i 1982 etter vedtak i fylkestinget. Det vart utarbeidd ein metodikk for innsamling av stadnamn frå munnlege kjelder («Namn som fortel om oss. Handbok i innsamling og arkivering av stadnamn». Stavanger 1982, Oslo 1984), dessutan ei orientering om bruk av eit innsamla namnetilfang («Stadnamn fortel historie.

Om namngjeving, namnebruk og opplysningar i stadnamn». Stavanger 1985). Båe bøkene er gjevne ut av Universitetsforlaget.

Det er også laga ei større namneutstilling (tel i dag 34 plater) der ein presenterer arbeidsmåte og innsamla tilfang ved Stadnamnprosjektet i Rogaland. Utstillinga vert utvida med tilfang frå kommunane i samband med vising på dei ulike stadene. Denne sommaren (1986) vil ho verta vist i Stavanger i samband med utvandrarjubileet.

Stadnamninnsamlinga vert organisert og gjennomført som eit samarbeid mellom kulturadministrasjon i fylke og kommunar, forskings- og arkiv-institusjonar i regionen, ei rekkje frivillige organisasjonar og sjølvsgatt hundrevis av einskildmenne-ske. Innsamlarane får rettleiing om framgangsmåten på orienteringsmøte rundt om i kommunane. Dei får utlevert utstyr og utfører så intervjuar ute i marka. Dei skriv ned stadnamna med realopplysningar om namn og stad på skjema, tek opp målfø-reuttalen av namna på kassetband og merkjer av stadene på kart (økonomisk kart).

Til no har ein fått inn namn frå rundt 68% av matrikkelgardane i fylket – meir enn 100.000 stad-

namn. Materialet vert arkivert ved Høgskolesente-ret i Rogaland, der den faglege bearbeidinga no vert utført. Etter planen skal materialet gjerast maskin-tilgjengeleg ved hjelp av edb, og slik kunna først attende til kommunane. Ein ønskjer å byggja opp lokale namnearkiv for kommunane og eit sentralar-kiv for fylket slik at dette store materialet kan verta tilgjengeleg for ulike brukarar – offentlege etatar og institusjonar (kartstell, vegvesen, statleg, fylkes-kommunal og kommunal administrasjon, forskings- og undervisningsinstitusjonar m.m.) – og privatper-sonar.

Hausten 1984 arrangerte Rogaland distriktshøg-skole eit seminar om stadnamnregistrering på Ut-stein kloster. Der vart også andre fylkeskommunar oppmoda om å setja i gang med organisert innsam-ling av stadnamn. No har tilsvarende prosjekt kome i gang i Sogn og Fjordane og i Møre og Romsdal, og vert planlagde i andre fylke. Me vil vona at alle fylka i landet kjenner ansvar for å ta vare på sin del av den nasjonale stadnamnskatten slik at dette verdfulle tilfanget vert teke vare på og brukt på ein forsvarleg måte for ettertida. □

GRATIS
i
1 måned

INNSYN OG OVERSYN

Treng du ei avis som gir deg meir enn overskrifter?
Prøv Dag og Tid — kritisk og uavhengig vekeavis
med vekt på:

- Dokumentar- og bakgrunnsstoff
- Humor og gravalvor
- Bøker, musikk og teater
- Politikk og debatt

Ting avisa for eit år eller eit halvår og du får avisa gratis i ein måned i tillegg. *Abonnementet gjeld til det blir oppsagt.*

Til Dag og Tid,
Karl Johansgt. 13,
0154 Oslo 1
Eller ring tlf.:
02-11 14 55

Ja, eg/vi tingar Dag og Tid

1/1 år for kr 295,- + 1 måned gratis

1/2 år for kr 155,- + 1 måned gratis

Namn:

Adr.:

STADNAMNÅR I SOGN OG FJORDANE

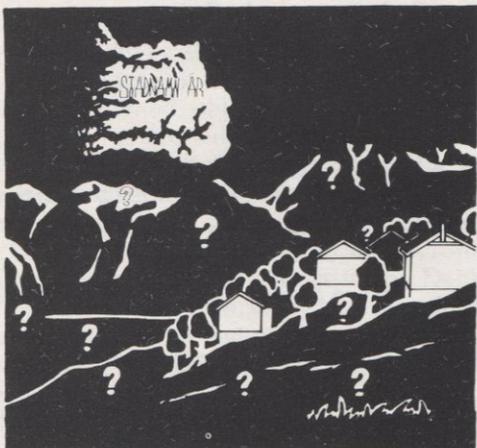
Av Jan Olav Fretland

Etter initiativ frå Fylkeskultursjefen sette Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane hausten 1985 i gang eit stadnamnprosjekt som har eit noko anna opplegg enn det som har vore vanleg før i slikt arbeid. Gjennom Kulturdepartementet fekk vi rundt 3 millionar i sysselsetjingsmidlar. For desse pengane vart det tilsett ein innsamlingsleiar i kvar av dei 26 kommunane i fylket i 8 månader. To personer vart tilsette på prosjektleiinga i Kaupanger, og 1 person arbeider med å dataføra kartnummer på Fylkeskartkontoret. Etter 8 månader, det vil seia 1. april, var det innsamla og kartfest nesten 147 000 namn.

Mange dreg i lag

Kulturrådet og fylket har gått saman om å betala drifta ved prosjektleiinga, medan kommunane sjølve betaler driftsutgiftene for innsamlingsleiarane sin. I dei fleste kommunane stod det og att ein del arbeid då dei 8 månadene var oppbrukte. Her har no kommunane så å seia over alt løyvd lønnsmidlar så arbeidet kan bli fullført. Dette viser kor viktig folk flest meiner slikt stadnamnarbeid er. Men først og fremst er det sjølv sagt fotfolket som hjelper til. I alt reknar vi med at minst 3000 personar kjem til å ha vore med på prosjektet, anten med berre å gje opp namna på sitt nærområde, eller med å hjelpa til i eit større område.

STADNANNA VERT BORTE

Me som er tilsette på prosjektet har altså det eine til felles at me var arbeidssøkjande i fjor sommar. Ellers er «staben» ei herleg blanding. Innanfor rekkjene har me alt mogleg frå nett ferdige gymnasistar til utdanna lektorar, frå tidlegare seljarar til oppsagde telefondamer, ein teknisk teiknar og ei som er kystskippar og spesialist i judo, ein drosjesjåfør, ein kulturguru og ein yrkesrettleiar, for ikkje å snakka om fotokunstnaren og geite«budøren» (altså hankjønn av budeie). Problemfritt har det ikkje vore: Somme har fått seg andre jobbar og må då ut av prosjektet, andre har ikkje vore klar over kor strevsamt og vanskeleg arbeidet som stadnamnsamlar er, og har bakka ut av den grunn. Men grunnstamma av innsamlingsleiarane har halde ut og gjort ein flott jobb. Særleg er det ein del vel vaksne kvinner som har lagt ned utruleg mykje energi i organisering og innsamling i kommunen sin.

Omstendeleg behandling

Det er viktig å sikra seg både at namna blir forsvarleg arkiverte og at dei blir lette å finna att, i arkiva og ute i lendet. Meininga er at alt materialet skal ut att til kommunane når det er ferdigbehandla på Fylkesarkivet. Kvart namn blir skriva ned i dialektform på ei namneliste. Namnet får eit nummer, som så blir skriva ned på kart. Kvart namn skal ha opplysningar om kva det er namn på, og kva staden har vore brukt til. Til slutt skal alle namna lesast inn på band, på dialekt. Alt dette materialet blir så sendt til prosjektleiinga, der det blir registrert, skriva ned i ei spesiell lydskrift og forsiktig normalisert. Opplysningane om kvart

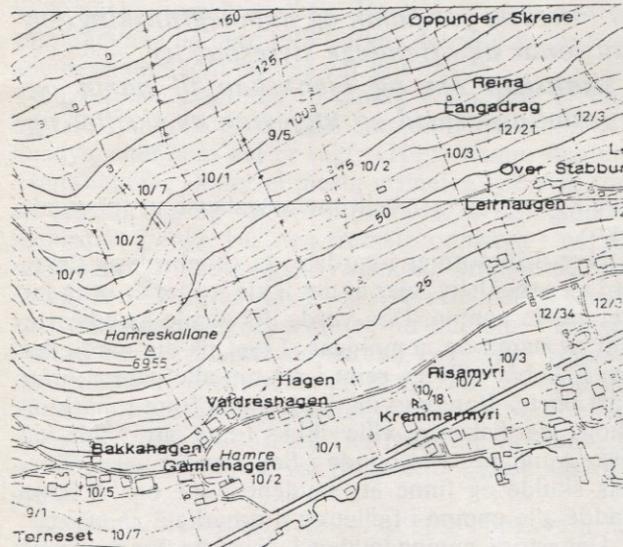
namn blir koda, slik at datamaskinene seinare kan sortera namna. Dette materialet blir så dataført. Karta blir sende til Fylkeskartkontoret, som datafører dei hjå seg.

Langt att

Det ser ut til at når året 1986 er ute, kjem vi til å ha berga det aller meste av namnearven i Sogn og Fjordane. Men det står mykje arbeid att etter at namna er innkomne til Fylkesarkivet. 10 – 15 årsverk er det snakk om før alle namn og kart er behandla fagleg og dataførte. Men då vil vi og ha ei unik namnekjelde å ausa av. Det gjeld både til vidare forskingsarbeid og ikkje minst til bruk for folk flest. □

Ved «stadnamnbasen» i Kaupanger held desse til: Frå venstre: Prosjektassistent Øystein Hauge, fylkesarkivar Gunnar Urtegaard og prosjektleiar Jan Olav Fretland.

Når namnelistene er dataførte og det same er gjort med nummera på karta, kan ein kopla alle kjende opplysningar og mellom anna få datamaskina til å skriva ut alle namn på kart, slik det øvste kartet viser. Under har vi late datamaskina sortera ut alle namn som er knytt til fruktdyrking i eit område og fått ho til å skriva dei ut på kart.

KVARDAGEN PREGAR STADNAMNA

Somme førestiller seg gjerne at stadnamna har vorte til i beste nasjonalromantiske tradisjon, med far og son ståande i søndagsklede når dei høgtidleg avgjer kva staden skal heita. Somme namn er nok vorte til slik og, men det som slår ein når ein kikkar gjennom materialet for eit par kommunar, er at det er kvardagen som slår gjennom, også når ein skal leita etter biletlege uttrykk.

Det er heller ikkje alltid den «finaste» delen av kvardagen som blir med. Dei tre fyrste dyrenamna eg fann i eit materiale frå Lærdal, var Paddeveiti, Snegleholå og Svinaleet. Elles er det nok geita og hesten stadnamnsamlaren møter oftast. Av kroppsdelar kan ein til dømes finna Nosi, Skadladn, Vombi, Skolt'n og Aksla. Midtpartiet skal og vera med: Våterøva, Røvi hass Knut, Pikkhogen og Dritaren. (Det siste er namnet på første kvilet på ein bratt markaveg. Dei bratte bakkane sette tvillaust fart i smeltningssystemet i tidlege morgonstunder!)

Går vi inn i huset, kjem det og mykje viktig fram: Åbben (Omnen), Skaope, Gryta, Grua, Bolljen, Treskoenj, Stæua (stua). Mat må ein ha, og kvifor ikkje og ta Mårpylsa med seg ut i lendet. Vart det diskusjon om eit område, kunne fort namnet Trettekilen dukka opp, og kva var meir naturleg enn å kalla ei seig bakevje for Rotapådl! Tufta etter huset som vart kalla Maofaohuset (måfå...) står endå, men bakgrunnen for namnet kan ein berre tippe på.

Somme kan meina det er skamfullt at slike ord er ein del av namnetradisjonen. Eg vil seia tvert imot: Det er fotefar etter folk som har vore trygge på sitt eige, som ikkje skjemdest for det dei stod for og det dei gjorde på. Det er eit adelsmerke heller enn ei skam. □

MED NAMN SKAL LAND BYGGJAST OG IKKJE MED UNAMN ØYDAST

Om Norsk Namnelag og oppgåvene for laget

Av Reidar Djupedal

Den 18. november 1983 vart Norsk Namnelag skipa og lover vedtekne. Om føremålet med laget står det i fyrste paragrafen:

Norsk Namnelag har til føremål å vekkje interessa for og styrkje kjennskapen til namn, namnevitenskap og namnevern. Det gjeld stadnamn, personnamn, namn på husdyr osv., dvs. heile namneskatten i samfunnet, medrekna samiske og finske (kvenske) namn.

Dette arbeidet skal gjerast såleis at det kan vere til gagn for folk og land i det heile og vitskap og kultur særskilt.

Laget skal vere bindelekk mellom alle som har interesse for namn og namnegransking, og det skal ta opp samarbeid med vitskaplege institusjonar og offentlege styresmakter.

Laget skal arbeide for å fremje allmenn kunnskap om og kjennskap til namn og namnegransking, drive kursverksemd og stø innsamlingsarbeid og utgjeving av skrifter og bøker som har med namnegransking å gjere.

Eit norsk namnelag hadde alt vore i emning nokre år. Folk som var opptekne med namnesamling og namnegransking, kjende seg som einslege symjarar på eit stort hav. Kvar laut syte for seg. Det var difor naturleg å få sett på fote eit namnelag som kunne vere ein samlande samskipnad for alle dei som var opptekne med namnesaker. Det skulle ikkje berre vere eit lag for fagfolk i trong meining, men for alle som hadde hug til å vere med.

Laget sette seg store oppgåver. Fyrst og fremst galdt det dei mange spørsmåla som knytte seg til stadnamn, både gamle og nye. Men det galdt òg andre namneslag, både folkenamn (døypenamn) og namn på husdyr. Nye tider og nye skikkar førte med seg store omskifte i namnesed og namnemote. Livet hadde vorte så mykje meir effektivt og likegjort enn før, då kvar bygd hadde sin eigen folkeskikk. No kunne ein film eller eit program i radio eller fjernsyn skape nye skikkar over natta og trengje unna gode og særmerkte namn, endå dei

nye kunne høyrast heilt meiningslause ut for gamle øyro.

Nye driftsformer i gardsbruk, skogbruk og fiske, ja i alt arbeidsliv, gjer at det ikkje lenger er bruk for dei gamle namna. Den verda dei gamle kjende, var full av namn og nemningar. Livet på ein gard eller ein fiskebåt ville gå reint i stå om alle namna brått vart borte. Bonden ville ikkje finne fram i mark og skog, og fiskaren ville ikkje finne att halda og fiskegrunnane. Ein bonde i Selje sa det slik: «Korleis skulde eg finne att saudene mine om vi ikkje hadde alle namna i fjellet og i utmarka å gå etter?»

Den store namnedaude i dei siste åra har tynt tusenvis av namn. Mange gardar har vorte lagde i øyde, og tistel og høymole veks over all mark der det før synta far etter menneske. Folk treng ikkje lenger namn på reiter og åkreteigar, bakkar og myrar, utslåtter og skrapmark, der dei slo kring kvar ein stein. Folk skjær ikkje lenger torv eller vedar i utmarka, dei går ikkje lenger dei gamle

gøtene og råsene i fjellet. Fiskarane ror og siglar ikkje lenger etter meder og tek merke av stader i land. Namn på alle desse stadene måtte folk kjenne når dei skulle ta seg fram på sjøen. Moderne navigasjonssystem som går av seg sjølv har avløyst alt det gamle som kravde kunnskap og godt minne.

Nei, vår tids kvardag er ikkje som før. Særleg ille har han fare med alle nemningane og namna på stader som ligg utanfor dei nye allfarvegane eller som folk ikkje treng om å kjenne. Med tog, bil og buss går det snøgt. Veit du kvar du skal av, er det nok. Namna i vegkanten treng du ikkje bry deg med. På same måten som vi talar om den store mandedauden på 1300-talet, kan vi no gjerne tale om den store namnedauden. På få år har mange av dei gamle namna vorte heilt borte, og fleire fylgjer etter for kvar dagen.

Stadnamna fortel om den gamle busetningssoga og går ofte attende til førhistorisk tid. Dei som kan lese i namna, ser korleis landet vart bygd. Ikkje sjeldan er stadnamna dei einaste kjeldene vi har. Difor hastar det med å samle dei inn før det vert for seint og alle levande kjelder har tagna. Det er einast dei som kjende den «gamle garden», som veit kva stadene heitte.

Oppgåver for laget

Innsamling av namn er såleis truleg den viktigaste oppgåva som no ligg føre. Det vert alltid tid til å granske og tyde dei. Det er innhaustinga det hastar med.

Den andre hovudoppgåva er å spreie opplysning og kunnskap om kor viktig det er å ta vare på dei gamle namna og lære folk korleis dei skal verne om alle dei namn som høyrer vår kultur til.

I føremålsparagrafen til Norsk Namnelag er det òg tale om folkenamn (personnamn) og namn på husdyr, eller som det er sagt: «Heile namneskatten i samfunnet». Det er ei mesta urimeleg oppgåve for eit einskilt lag og for ein liten flokk av oppglødde idealistar. Lange var den fremste oppgåva i norsk namnevern å føre rangskrivne namn attende til rett form, dvs. skifte ut danske skriveformer med norske. Nokre døme syner kva det var tale om: *Vandsø* vart til *Vanse*, *Vandelven* vart til *Vanylven*, *Sneaa-sen* til *Snåsa*, *Kledebodernæ* til *Klæbu*, *Tutherø* til *Tautra*, *Gaudsdal* til *Gausdal*, *Selløe* til *Selje* eller *Selja* og *Storøen* til *Stord*. Det fanst mesta ikkje eit norsk namn som ikkje var rengt etter dansk skrive-gjerd.

Det har vore og er framleis ei stor oppgåve å få folk til å skjønne kva som er rett skrivemåte av norske namn, for i namnesaker rår det stor vankunne. Verst er stoda når det gjeld skrivemåten av gardsnamn og bruksnamn. Mange norske ættenamn har opphavet sitt i stadnamna. I gamle matriklar er gardsnamna ofte skrivne etter dansk gjerd, og slike skriftformer går enno att i ættenamn. Eitt og same namnet kan vere skrive på ulik vis som *Wiig*, *Vig*,

Wick, *Wigen*, *Wige*, *Wigum* m.m. Mange gardeigar-rar hevdar at dei danske matrikkelformene er dei einaste rette, og krev å få bruke dei på gardane sine. Ofte vert det då samsvar mellom gardsnamn og ættenamn. Andre skiftande former er *Næs(s)* for *Nes*, *Tvedt* for *Tveit*, *Moe* for *Mo*, *Øen* for *Øya*, *Ous* eller *Aus* for *Os*, *Bachke* for *Bakke*, *Ste(e)n* eller *Stend* for *Stein*, *Fladager* for *Flatåker* eller *Flatrake* og *Dybedal* for *Djupedal*. Slike dobbel-former er det mange av, og det er ikkje å undrast på at grensa mellom lov og ulov i skrivemåten kan verke noko uklår for folk.

Gardsnamn som alle andre stadnamn er offentleg eigedom som privatfolk ikkje rår over eller kan skrive etter eige tykke. Annleis er det med ættenamna. For dei gjeld særlege reglar, som vi ikkje skal kome innpå her. Hovudsaka for oss er at stadnamn og ættenamn (familienamn) har kvar sine lover og reglar for skrivemåte, og dei må ikkje blandast saman.

Det vantar elles mykje på at stadnamna våre er skrivne etter faste reglar, endå lova skulle vere tydeleg nok her. No er det ikkje alltid lett å avgjere kva som er den rette namneforma språkleg sett, og slike former vert det gjerne strid om. Likevel er det visse namneformer som *ikkje* er rette, og dei finst både på kart og på vegskilt. Namneformene på vegmerka er det ofte vegstellet som fastset. Her kan vi lese mange merkelege namn som fortel at anten må skrivemåten kome av vankunne eller av uvilje til å rette seg etter reglar og føresegner for slikt. Døma er mange og talande: *Lisæth*, *Refvik*, *Rafnes*, *Grødem*, *Røgeberg*, *Abelsæth*, *Stensgård* og *Sylene*. Norsk Namnelag vil arbeide for at vi får tydelege og ufråvikelege reglar for korleis norske namn skal skrivast.

Nye gatenamn. Leinelia eller Trompetbakken

Sidan vi talar om offentleg namnebruk, kan det òg vere grunn til å sjå på den kommunale namne-gjevinga. Etter kvart som byar og tettgrender et seg utover i lendet, skal nye vegar, gater, sloder og plassar ha namn. Dei kommunale namnenemdene er politisk valde, og jamnast samansette etter parti-styrke. Fagfolk har gjerne lite dei skulle ha sagt i slike nemnder. Vi har mange døme på det.

Hovudregelen bør vere å nytte dei namna som alt finst på staden. Og den som leitar, han finn. Det har synt seg meir enn ein gong. Til etterlekk kan mange andre nemne brukast enn veg og gate, t.d. berg, gutu, gøte, hamar, haug, krok, lid, leid, lām, mo, myr, reine, rås, rygg, sand, slette, stein, svad, vang, øyr og ås. Namna bør elles skrivast på norsk vis, såleis *Kongsgata*, ikkje *Kongens gate*. Det heiter *Haraldshaugen* og ikkje *Kongens Haug*, *Kong Harald Hårfagres Haug* e.l. Det bør heite *Bjørnsonplassen* og ikkje *Bjørnstjerne Bjørnsons plass*, *Ibsengata* og ikkje *Henrik Ibsens gate*. Om personen er så lite kjend at han lyt ha med seg tittel og førenamn for at folk skal kjennast ved han, bør

Tema: Namn

han ikkje nemnast opp att. Gater oppattkalla etter folk er eit namneslag som helst ikkje bør brukast for mykje, og då helst etter ei viss karantenetid, t.d. 50 eller 100 år. Å lese i lister over gatenamn i byane er som å vandre på ein kyrkjegard med ukjende graver.

Sume stader samlar dei nye gatenamn i grupper, t.d. etter fuglar, fiskar, dyr, musikkinstrument og yrke. Å avvise denne gatenemningsmåten heilt er ikkje råd, men han bør òg nyttast med skjøn og vit. *Trompetbakken* og *Nisegata* bør vi få sleppe.

Det er mangt å setje fingeren på i den kommunale namnesetjinga i dag. Mykje ville det hjelpe om namnenemdene fekk meir sakkunnig hjelp enn den dei no har eller nyttar seg av, og om namnereglane vart fastare og meir i samsvar med norsk mål- og namnesed.

Namnet skjemmer ingen. Silje eller Cecilie

I vedtektene for Norsk Namnelag er det òg nemnt at førenamn (døypenamn) høyrer med til dei emne som laget bør interessere seg for. Kva foreldre kallar borna sine, vert deira eiga sak. Ingen bør hindre folk i å bruke dei namn dei ynskjer, endå om andre ville ha valt andre namn. I dag er motenamn for gjenter *Silje*. Det vart før skrivne *Cecilie*, *Seselje* eller *Sissel*. Gutane heiter *Roy*, *Kenneth*, *Roger* og *Ron*. Folkenamna skifter med motane, og romanar og film viser vegen. I si tid kom gutenamnet *Oskar* med kong Karl Johan, som hadde forlese seg på Ossians (falske) songar. Bibelske namn og andre innlånte namn frå eldre tid har fått si atterføring.

Namneskikken ymsar frå tid til anna. Før var regelen den at namn som kunne verte til mein for barnet når det voks til, ikkje burde nyttast. Kva namn som var til mein, var ein skjønsak, men regelen bør likevel ikkje gløymast. Namnet skjemmer ingen, seier dei, men vi veit òg at mange røyner annleis og byter namn når dei vert gamle nok til å rå seg sjølv.

Med Bjørnsons bondeforteljingar og Aasens og P.A. Munchs namnelister midt i førre hundreåret fekk vi ein betre og meir heimsleg namneskikk enn den som rådde før. Då fekk vi den såkalla nordiske namnerenessansen. I vår tid treng vi visst ein ny slik renessanse.

Stadnamn og folkenamn i bygdebøker og ætte-tavler bør òg skrivast på norsk vis. Prestane i gamle dagar visste ikkje alltid kva dei skreiv når dei sette Jørgen i kyrkjeboka i staden for Jørund, Siver for Sigurd eller Sjur, Oluf for Olav, Malfru for Målfrid eller Jørgine for Jorand. Når det er tale om gardar, stader og folk som vi veit vart nemnde i norsk uttaleform i målføra, bør bygdebokskrivarar og andre historikarar slutte å nytte skrivemåtane frå gamle danske kjelder.

Husdyrnamn høyrer òg til namnekulturen

Den som vil umake seg med å sjå på dei namna som i dag er brukte på hestar og hundar, vil nok

skjøne kvifor dei arme dyra òg treng namnevern og namnerøkt. Det har vorte så gale at vituge folk krev at den gode Nordfjord-hesten eller fjordingen bør få norske namn når han skal inn i stambøkene. Her høyrer ikkje Ruby, Diamond Star og Excelsior heime, endå om hestane er aldri så gode.

Gransking av husdyrnamn er ei av arbeidsoppgåvene til namnelaget. Kunamn og geitenamn har lenge vore samla og granska, og det syner seg at desse namna er av stort kulturhistorisk verd. Det same vil andre husdyrnamn vise seg å vere. Når ein sauehund i Jølster enno er kalla Skipar, må det vere eit namn som går langt attende, ja, kanskje like til norrøn tid, og svarar til namn på dei vidgjetne sauehundane i Skottland.

Namnevern og namnerettleiing

Ei av dei store oppgåvene som ventar, er å få sett på fote ei ny og betre rettleiingsteneste i namnesaker. Dei to namnekonsulentane vi har druknar i arbeid, og det kan ikkje vere meininga. Her er oppgåver nok for ein heil flokk med namnekunnige folk. Ein tanke er å dele landet i namneområde og på ein eller annan måte knyte rettleiingstenesta til dei nordiske institutta ved universitetet og faghøgskular. Men i budsjettsamanheng bør namnekonsulentane vere lagde beinveges under Staten, slik at dei ikkje vert kasta ut eller rasjonaliserte bort når universitetskassa fjorar ut. Statens namnevern bør byggjast opp som ein offentleg institusjon med eige budsjett, men fagleg høyre med til dei filologiske institutta.

I 1979 vart det sett ned ei nemnd til å greie ut dei viktigaste spørsmåla i samband med ei ny stadnamnlov som lenge hadde vore i emning. I 1983 kom utgreiinga (NOU 1983:6), men lovframlegget let enno vente på seg. Folk som burde vite det, seier at det er dags ventande. Vi får vone at det er sant, for mange namnesaker ventar på løysing, og det hastar. Alt som har med stadnamn, offentleg namnegeiving, rettleiingsteneste og skrivemåten av namn å gjere, bør samlast i den nye namnelova. Den eine hand bør vita kva den andre skriv og kvifor.

Det er mange og store oppgåver som ventar. Statens styremakter bør kjenne sitt ansvar og ta vare på den kulturarv som namna er. Norsk Namnelag kan peike på oppgåvene og i nokon mon hjelpe til med å løyse dei, men det er uråd for einskildpersonar og lag å ta på seg Statens ansvar og skyldnad, som det skal pengar og sterke herdar til å bere.

Opplysning og kunnskap om namnesaker

I siste ende får vi seie at dei mange oppgåvene til Norsk Namnelag samlar seg i ei stor hovudsak: å spreie opplysning og kunnskap om namnesaker og vekkje og styrkje interessa for namn i vidaste mein-ning ute mellom folk. Det trengst, for folk tenkjer gjerne ikkje over nytten av dette, men når dei fyrst får opp augo for alt som må gjerast og bõtast, ser

dei oppgåvene grant. I målsprøsmål kan meiningane stå mot kvarandre, men namnesakene er kulturoppgåver som alle kan semjast om. Vitnemål om det er bynamn som Halden og Oslo, som ikkje lenger er noko stridsemne, heller ikkje Trondheim.

Norsk Namnelag gjev ut meldingsbladet «Nytt om Namn», som medlemene får gratis (adresse: Institutt for namnegransking, Universitetet i Oslo) og tidsskriftet «Namn og Nemne», som medlemene får for årspengane til laget (adresse: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen).

I dag har Norsk Namnelag nære på 300 medlemmer, men vi burde vore langt fleire. Laget er ope for

alle, og det kostar 100 kr året å vere med. Vestlandsbanken i Bergen steller med medlemskassa (bankkonto nr. 8401.21.34427). Lag og institusjonar kan òg vere medlemmer i laget. Det er noko for alle dei lokale kulturnemndene å tenkje på.

Styret i Norsk Namnelag er for tida: Reidar Djupedal, Trondheim (formann), Peter Hallaråker, Volda (nestformann), Gulbrand Alhaug, Tromsø, Ole-Jørgen Johannessen, Bergen og Oskar Vistdal, Bø i Telemark (styremedlemmer).

Lat det vere rettesnor og mål for alle som steller med namn: «Med namn skal land byggjast og ikkje med unamn øydast». □

OM DALINGAR OG DØLER, BUINGAR OG BYGGER

Ein viktig, men utsett del av namnetradisjonane her i landet er innbyggarnamna, eller inkolentnamna som fagfolk gjerne kallar dei. Det er dei nemningane som fortel kor vi er frå: vestlending og trønder, østfolding og hedmarking, bergensar, lærdøl og frøning. Det fins utruleg mange slike nemningar, som dekker alt frå landsdelar og byar til smågrender i alle bygder. Og ikkje minst måten dei er laga på, er mangfaldig: i Trøndelag har vi *-dalingar* og *-væringar*: *orkdaling*, *hemnværing*; i Gudbrandsdal *-døler* og *-værer*: *gausdøl*, *lomvær*; på Sørøstlandet *-dølingar*: *nittedøling*. Vi har *kvamværer* frå Kvam i Gudbrandsdal og *kvemmingar* frå Kvam i Hardanger. Og vi kan vel vere i tvil om det bur *setesdøler* eller *sæbygger* i Setesdal, *teledøler*, *teler* eller *telemarkingar* i Telemark, *ringbuingar* eller *ringbygger* i Ringebu, *ulvikingar* eller *ulvikjer* i Ulvik.

Tvilen kjem i desse tilfella av at eldre og yngre former bryt mot kvarandre. Men oftare kan ein vere i tvil eller ta feil rett og slett fordi ein ikkje veit kva som er rett. Det kan gjelde om ein er journalist t.d. – frå presse eller kringkasting – og må skrive om forhold i distrikt der ein ikkje er kjent. Løysinga i slike tilfelle blir gjerne at ein unngår innbyggarnamnet og skriv «ein mann frå» Lillehammer eller Voss eller kor det måtte vere.

Denne utviklinga er ikkje heldig, særleg ikkje om ho også slår inn i daglegtalet, fordi det set ein viktig språkleg ressurs i fare, og fordi desse nemningane har mye å bety for identiteten til mange av oss. Dessverre er nettopp dei mest normgjevande delane av landet – byane på Sørøstlandet – fattigast på slike nemningar, ikkje minst Oslo. Også her trengs det altså ein språkleg verneinnsats, der opplysning må vere viktigaste verkemiddelet. Det er sjølvstundt urimeleg å kreve at folk – også journalistar – av seg sjølv skal kjenne innbyggarnamna i alle norske lokalsamfunn. Men dei bør kunne finne dei ein stad når dei har bruk for dei!

Språkrådet har gitt ut ei liste med nasjonalitetsnemningar for alle verdas land. Ei tilsvarende liste med *norske* innbyggarnamn burde også utarbeidas og gjeras offentleg tilgjengeleg. Og i same slengen vil eg gjerne etterlyse ei liste over den rette bruken av preposisjonane *i* og *på* ved norske stadnamn – der sentraliserte massemedia spreier bruken av *i* også der det lokalt berre kan heite *på*. Rett nok står mange av desse opplysningane (både innbyggarnamn og *ilpå*) i *Norsk stadnamnleksikon*, men ei geografisk ordna og meir fullstendig liste blir ikkje overflødig for det.

Institutt for namnegransking og Norsk Namnelag – kjenner de dykk kalla?

Lars S. Vikør.

GYDAMEI

Blant dei tallause namngjevarane her i landet finn vi også Oljedirektoratet, som har ansvaret for å døpe oljefelta våre. Derfrå er vi no berika med feltet *Gyda*. Det er det ikkje så mye å seie på: når eit skip kan heite *Gyda*, må vel eit oljefelt kunne det. Men direktoratet vil at namnet skal uttalas med *g* og ikkje *j* – og da kan ein spørre kor hovudet er blitt av. Det kan ikkje vere noe internasjonalt omsyn som ligg bak, for på engelsk går *j* like bra som *g* – mens derimot *y* er ein heilt umuleg lyd. Vil ein bruke norske namneformer som ikkje er internasjonalt gangbare, så bør ein også halde seg til korrekte norske uttaleformer – og korrekt norsk uttale er *gyda* utan omsyn til varietet av norsk (i motsetnad til namn som *Geir*, *Gerd* og *Gisle*, der *g* står sterkt, til dels sterkt).

Fagnemnda i Språkrådet har tatt dette vedtaket til etterretning, etter i første omgang å ha rådd ifrå sjølve namnet. Dei burde ha spandert eit protestbrev.

LSV

Hvorfor «trygdingen» er riktig og «retninga» feil

Ei brevveksling med Språkrådet

Høsten 1982, den 7. september for å være nøyaktig, sendte sentralstyret i LSS et brev til Språkrådet der vi bad om at det måtte bli tillatt å bøye substantiv med endinga *-ning* som hokjønnsord i bokmål. Vi viste til de store rettskrivingsendringene i konservativ lei som Stortinget hadde godkjent året før, og skreiv bl.a.:

«Så vidt vi kan se, er «høyresida» i rettskrivinga nå blitt temmelig konsekvent liberalisert, mens det på «venstresida» er igjen en del inkonsekvenser som Språkrådet ikke har tatt opp til behandling. På lengre sikt bør Språkrådet ta opp og vurdere ei sterkere åpning for folkemålsformer i bokmålsnormalen. Men i denne omgangen vil vi nøye oss med å peike på en del inkonsekvenser i det systemet som gjelder nå, og be om at Språkrådet vurderer ei «liberalisering» som kan komme dem som ønsker å skrive *radikalt* bokmål i møte.»

Vi trykker her størsteparten av dette brevet. Det endelige svaret fra Språkrådet, som er datert 28. april 1986, lar vi følge som et appendiks. Vi veit at en sia 1981 av hjertens lyst kan skrive både *moroen* og *trygdingen*, mens det fremdeles er «forbudt» å skrive *befolkninga* og *retninga*. Skal det fortsette slik? Svaret står nederst til høyre på neste side.

Som kjent har Stortinget etter tilråding fra Språkrådet gitt fri adgang til å bruke *-en* i alle hokjønnsord i rettskrivinga, og bare latt det være igjen ei lita unntaksgruppe med obligatorisk *-a* i læreboknormalen. På den andre sida har hovedprinsippet vært (og er framleis) at det skal være vidt høve til å bøye hokjønnsord med *-a* når de har det i folkemålet og i nynorsk. Likevel har vi fortsatt ei lang rekke ord som i talemålet til de fleste og i nynorsk er hokjønn, men som i bokmål har obligatorisk *-en*. Det gjelder noen enkeltord, men først og fremst gjelder det storparten av de orda som ender med *-ning*.

Tendensen i rettskrivinga i dag er at der det fins parallelle former med *-ing* og *-ning*, heiter det obligatorisk *-ningen* i bestemt form, men valgfritt *-inga*

eller *-ingen*. Et slikt system har neppe særlig sterkt grunnlag i talemålet, og det er også vanskelig å gjennomføre det i skrift. Mange *-ning*-ord har fått ei sær betydning i forhold til det verbet de er gått ut fra, og kan ikke lenger skiftes ut med ei tilsvarende *-ing*-form uten videre. Det gjelder slike ord som *redning*, *holdning*, *stemning*, *oppfatning*, *opplysning*, *retning* – alle med obligatorisk *-en*. Tilsvarende ord som *fatning*, *forretning*, *grålysning* og *undervisning* har da også valgfri *a*-form, men disse er det ikke mange av.

Dette siste viser tydelig inkonsekvensen i det gjeldende systemet. Vi tviler sterkt på om det i folks bevissthet er noe særlig skarpt skille mellom ord på *-ing* og ord på *-ning*, om ikke altså den

DI SCIULLO

gjeldende regelen allerede i prinsippet er for vanskelig til at en kan vente at folk skal gjennomføre den i praksis. Tvilen blir bare sterkere av at norm-giverne sjøl ikke alltid har greidd det heller. Ikke minst kan det være vanskelig når verbstamma ender på *-n* eller *-nn*.

Dette siste kan illustreres godt med eksemplene *spenning* og *tegning*. Begge disse orda har valgfri bøyning når de er reine verbalsubstantiv (*det å spenne/tegne*), og *spenning* har det også i betydninga *vidjespenning*. Men ei elektrisk eller psykisk spenning kan bare heite *spenningen*, og produktet av *tegninga/-en* kan bare heite *tegningen*. Et annet eksempel på merkelige distinksjoner har vi i ordet *løsning*, som har valgfri bøyning når det gjelder kjemisk løsning (nynorsk *løysning*), men obligatorisk *-en* når det gjelder *løsning* på oppgaver eller problem (og i sammensetninger som *opløsning* og *utløsning*). Her har vi riktignok den parallelle forma *løysing*, som faktisk nå har fått jamstilt *-en* med det tidligere obligatoriske *-a* (liksom ei rekke andre *-ing*-ord av «særnorsk» type). Vi trur ikke noen vil hevde at *løysinga* er ei mindre kurant form enn *løysingen*.

Dette er bare tilfeldige eksempel, men det skulle være nok til å vise at «systemet», om vi kan bruke det ordet, i dag er mildt sagt uhandterlig. I skrift er det da også vanlig å se brudd på disse reglene hos folk som skriver radikalt bokmål. Med andre ord

foreligger det her en språkbrukstendens i retning av nynorsk – som Språkrådet etter § 1b i vedtektene sine er forplikta til å støtte opp om. At ei regulering av denne ordgruppa bør skje etter ei samla vurdering for bokmål og nynorsk, meiner vi bør være sjølsagt, og vi meiner at en mest mulig bør komme fram til felles løysinger og et felles system, slik at ord som kan eller skal ha *-a* i nynorsk, også må kunne ha det i bokmål. Ei fornuftig regulering her vil gjøre det mulig for dem som ønsker det å gjennomføre hokjønnsbøyning på bokmål uten stadig å måtte slå opp i ordlista – slik riksmålsbrukere i dag kan gjennomføre sine former bare ved å stole på si eiga språkkjensle.

Vi viser til at Geirr Wiggen på rådsmøtet i 1978 gjorde framlegg om å jamstille *-a* med *-en* i *-ning*-ord. Vi lister her opp en del av de mest sentrale orda i denne kategorien, og vil foreslå jamstilling av *-a* med *-en* over heile linja. Men vi vil understreke at lista ikke er uttømmende, og at også andre og tilsvarende ord bør vurderes. (Vi ser sjølsagt bort fra opplagte hankjønnsord av typen *ledning* og *skapning*.)

<i>anledning</i>	<i>festning</i>	<i>motsetning</i>	<i>skråning</i>
<i>antydning</i>	<i>forfatning</i>	<i>nedrustning</i>	<i>slutning</i>
<i>avsetning</i>	<i>forfriskning</i>	<i>omdreining</i>	(<i>av-, opp-, til-</i>)
<i>befatning</i>	(<i>for</i>) <i>frysning</i>	<i>omsetning</i>	<i>spenning</i>
<i>befolkning</i>	<i>helleristning</i>	<i>oppakning</i>	<i>stemning</i>
<i>befruktning</i>	<i>hemning</i>	<i>oppfatning</i>	<i>stigning</i>
<i>belastning</i>	<i>holdning</i>	<i>opplysning</i>	<i>strekning</i>
<i>belysning</i>	<i>innfatning</i>	<i>overbevisning</i>	<i>strømning</i>
<i>beretning</i>	<i>innledning</i>	<i>påpakning</i>	<i>søking</i>
<i>betydning</i>	<i>innpakning</i>	<i>påvirkning</i>	<i>tegning</i>
<i>blødning</i>	<i>innretning</i>	<i>redning</i>	<i>tilknytning</i>
<i>dekning</i>	<i>linning</i>	<i>retning</i>	<i>trekning</i>
<i>demning</i>	<i>lønnsglidning</i>	<i>rustning</i>	<i>underholdning</i>
<i>erstatning</i>	<i>løsning</i>	<i>setning</i>	<i>unnskylldning</i>
			<i>virkning</i>

I tillegg foreslår vi at *a*-bøyning blir tillatt også i orda *lov*, *norm*, *reform*, *sikt* (med sammensetninger), og i andre ord som er hokjønn i nynorsk, men obligatorisk hankjønn i bokmål.

SVARET FRA SPRÅKRÅDET:

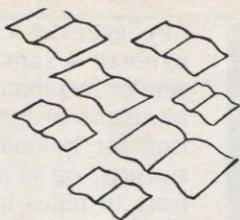
Hovedregelen i bokmål i dag er at substantiv som ender på *-ning*, er hankjønnsord. Men det er unntak: *fatning*, *forretning*, *fortøyning*, *forvaltning*, *førstning*, *gjerning*, *gryning*, *løsning* (kjemisk), *undervisning*.

I ordene *tegning*, *tenning* og *sikring*, der stammen ender på *-(n)n* eller *-r*, blir *-ning*-ending nøytralisert eller umulig. Disse ordene får *-a*-ending eller *-en*-ending når *-ing*-endingen danner reine verbalsubstantiv, og *-en*-ending ellers.

Fagnemnda ønsker å opprettholde regelen om at substantiv som ender på *-ning*, normalt får *-en*-ending. Dette er en regel som har lang tradisjon i bokmålsrettskrivinga. □

GÉRARD OMEZ

DEBATT – KOMMENTAR

BOKMÅL – HVA ER DET?

Av Eric Papazian

I Språklig Samling nr. 1-86 har Lars S. Vikør en kommentar til inndelinga mi av norsk skriftspråk (Språklig Samling nr. 4-85), der jeg skiller mellom bokmål og riksmål og mener at bokmålet har om lag like mye felles med nynorsk som med riksmål. Etter Vikørs mening «...er ikke denne inndelinga særlig fruktbar eller meningsfylt – siden de reint språklige fakta helt åpenbart tilsier at hovedskillet går mellom nynorsk på ei side og bokmål/riksmål på den andre». Ja, det var det som helst skulle bevises, da, for det er jo akkurat det jeg benekter. Men det avhenger helt av hva man mener med «bokmål» og «riksmål». *Hvilke språklige fakta er det man refererer til med disse ordene?*

Etter mitt skjønn er nemlig kjer-
nen i uenigheten mellom Vikør og meg at vi mener helt ulike ting med «bokmål». Jeg bruker altså ordet om den offisielle skriftnormalen som offisielt går under dette navnet. Jeg går ut fra at heller ikke Vikør er uenig i at dette bør kalles – og vanligvis blir kalt – «bokmål». Men ifølge Vikør «...er både bokmål og nynorsk noe mer enn dagens offisielle eller private rettskrivninger. De er historiske produkter, og de er bruksspråk, og i disse egenskapene inkluderer de former som tidligere har vært offisielle, men ikke lenger er det, og

former som er i bruk uten å ha vært tatt opp i noen offisiell rettskriving (ennå?)».

Her får vi altså bl.a. et «bokmål» som er et langt videre begrep enn den ene av de to offisielle normalene – altså det jeg kaller bokmål – og som bl.a. omfatter riksmålet. Dette reiser etter min mening to problemer. Det ene er at «bokmål» brukes på to måter, dels i en trangere betydning om den offisielle normalen, og dels i en videre betydning om den offisielle normalen + noe mer. I så fall kan en f.eks. si at bokmål (i trang forstand) er en variant av bokmål (i vid forstand). Men *er dette* en fruktbar og meningsfylt språkbruk? Entydig er den iallfall ikke!

Det andre spørsmålet språkbruken reiser, er: *Hvor mye mer* enn den offisielle normalen skal «bokmål» i vid forstand omfatte? Hvordan skal en avgrense bokmålet andsynes andre norske språkvarianter, dersom man ikke vil legge offisiell rettskriving til grunn? Det virker som om Vikør vil ta utgangspunkt i faktisk språkbruk, det folk virkelig skriver (og snakker?). Men folk skriver så mangt. Skriver f.eks. Aftenposten bokmål? Synger Stein Ove Berg på bokmål? Er former som «frem, nu, efter, sne» eller «skriv, brøyt, hu» bokmål?

Mitt svar på alle disse spørsmåla

er altså «nei». Aftenposten skriver riksmål, som rett nok likner svært på *det konservative* (eller tradisjonelle, og mest brukte) bokmålet, men som avviker sterkt fra *det radikale* bokmålet, slik at riksmål og (offisielt) bokmål som helhet ikke på noen måte kan sies å være identiske – også om man holder seg til «de reint språklige fakta» og ser helt bort fra privat/offisiell status. Dersom ikke *det radikale* bokmålet hadde eksistert, ville jeg vært enig med Vikør i at riksmål og bokmål burde betraktes som to varianter – en offisiell og en uoffisiell – av ett og samme skriftspråk. Men slik er det altså ikke, sjøl om enkelte – vel neppe Vikør! – ønsker at det var slik.

Når det gjelder Stein Ove Berg, så bruker han etter min mening noe som nærmest kan karakteriseres som sørøstlandsk bydialekt. Også denne språkvarianten har mye til felles med bokmålet – nærmere bestemt den radikale varianten – men den oppviser også klare avvik og bør følgelig ikke regnes som identisk med det. Vikør vil altså si at Aftenposten bruker bokmål, og trolig også at Stein Ove Berg gjør det, skal en dømme etter det han sier i det siste sitatet ovafor. Men hva da med Prøysen? En kunne vel like gjerne hevde at Prøysen skriver nynorsk som at han skriver bokmål (etter mitt skjønn er begge

delar like galt). Og viss man avviser Prøysen som bokmålsbruker, hvorfor godta Stein Ove Berg? Hvor langt skal man «tøye» bokmålet i den retninga?

Bokmålet må altså *avgrenses*, ikke bare andsynes nynorsk, men andsynes alle andre, offisielle eller uoffisielle, norske språkvarianter – ikke minst dialektene. Avgrensinga må være klar og entydig, og helst også samsvare noenlunde med den faktiske bruken av ordet. Vi står ikke fritt til å definere verken bokmålet eller andre norske språkvarianter slik vi finner det for godt. I motsatt fall ville vi få like mange «bokmål» som det er språkinteresserte folk her i landet, og det ville ikke være klargjørende. Forutsetninga for en fornuftig språkdebatt er at vi bruker klart definerte begreper og en ikke alt for spesiell terminologi. Og avgrensinga må være objektiv. Vi må definere bokmålet slik det er, og ikke slik vi mener det *burde vært*. Og hvordan bokmålet er til enhver tid, det kan bare den offisielle ordlista fortelle oss på en noenlunde objektiv måte. Hva ellers?

Jeg mener altså at grunnlaget for en entydig og objektiv avgrensing av bokmålet ikke kan være noe anna enn det jeg har brukt – den offisielle rettskrivinga. Forkaster man dette grunnlaget, må man legge fram et nytt, men det kan jeg ikke se at Vikør har gjort. Jeg nekter selvsagt ikke for at bokmålet er et historisk produkt og et språk som blir brukt, i skrift og tale. Men det har bare ingen ting med avgrensinga av det å gjøre. Jeg er interessert i å klassifisere bokmålet slik det er *i dag*, og åssen det var *før*, er i den sammenhengen uvedkommende. En må kunne dele norsk skriftspråk inn på et reint synkronisk grunnlag, uten å skjele til det historiske. Og når Vikør også vil ta med former som verken hører eller har hørt med i offisiell rettskriving, så syns jeg at avgrensinga blir helt vilkårlig. Da er det bare Vikør sjøl som kan vite helt sikkert hva som er bokmål og hva som ikke er det.

Svar til Papazian

Jeg trur fortsatt det er viktig å holde fast på skillet mellom på den ene sida et *språk/lei målform/en språkvarietet* og på den andre sida en *rettskrivingsnormal*. En slik normal er en fast størrelse forsåvidt som det er klare grenser mellom «riktig» og «galt» – eller rettere uttrykt: Mellom «innafor» og «utafor». Men

for et levende bruksspråk har vi ikke slike skarpe grenser; der er det alltid ei «gråsone» mellom det udiskutabelt riktige og det udiskutabelt gale. Som dialektekspert veit Papazian at ei dialekt ikke kan avgrenses «entydig og objektivt», sia den ikke er kodifisert som normal; der er vi m.a.o. henvist til språkbruken blant dialektbrukerne. I prinsippet må det samme gjelde bokmålet og nynorsken som *bruksspråk*.

Hadde vi bodd i et (nesten) vilket som helst anna land og drøfta språkforholda der, ville ikke problemet ha oppstått. I de fleste land er riksspråket (eller prestisjevarietet) av nasjonalspråket fast og entydig standardisert; *normalen* er identisk med *språket* ifølge offisiell ideologi. Skillet går da mellom *dialekter* (ustandardiserte) og *språk* (fast standardiserte). Men de norske standardspråka står i ei mellomstilling: de er standardiserte, men i flere offisielle og uoffisielle former (normaler). For å kunne «gripe» en slik situasjon, må skillet mellom *språkvarietet* og *normal* gjøres eksplisitt. Og det gjelder i særlig grad når to ulike kodifiseringer av den samme varietet (bokmålet) direkte konkurrerer med hverandre.

Slik Papazian definerer «bokmålet», blir det knapt andre steder enn i ordlistene vi finner det, og i lærebøker som blir gjennomgått og «fnormalisert» av Språkrådet. Hva med det svært så vanlige «bokmålet» (eller hva en skal kalle det) som inneholder f.eks. *torg, mage, boka, sola, senga* jamsides f.eks. *syv, tyve, bygget, skadet, gavn*? De første fem formene er «ikke riksmål», de siste fem er «ikke bokmål». Tilfellet Stein Ove Berg er vel analogt: Her i bladet fikk han for en del år sia kritikk av Ingeborg Hoff (i nr. 3/1974) for å blande bokmål inn i dialekta i visa om Andersen på Skames. Er det han skriver da bokmål eller dialekt? Papazian skriver at det er «noe som nærmest kan karakteriseres som sørøstlandsk bydialekt». Det er ikke særlig presist det heller, sjøl om jeg ikke er uenig i beskrivelsen. Vi kan kanskje si at det er ei dialekt (eller et «regionalmål»?) som utgjør en sentral del av talemålsunderlaget for det radikale bokmålet, og derfor naturlig nok blir vanskelig å avgrense fra det?

Derimot skjønner jeg ikke hvorfor Papazian trekker inn Prøysen og gjør hans språk til et problem. Prøysen skriver et språk som strukturelt gjennomgående skiller seg fra både bokmål og nynorsk, altså hedmarksdialekt. (At han også skreiv bokmål, er ei anna sak.)

Papazian vil ikke «skjele til det historiske» i sin bokmålsdefinisjon. Men også det blir problematisk når bokmålet endrer seg så raskt som det har gjort, med ei rettskrivingsendring hvert tjueførste år. Jeg synes ikke det gir særlig mening å si at *boken* var «bokmål» i 1937, men ikke i 1939 og i 1978, men derimot igjen i 1982 – mens det har vært «riksmål» hele tida. Med en «synkron» beskrivelse av et språk mener vi vel vanligvis en beskrivelse som omfatter både eldres og unges språkbruk på et visst tidspunkt? Det blir umulig for bokmålet om en bare skal holde seg innafor hver «rettskrivingsperiode».

Jeg vil altså holde fast på at en må skille mellom bokmålet som språkvarietet/målform på den ene sida og bokmålsnormalen og riksmålsnormalen som to ulike kodifiseringer av denne målforma på den andre. Det samme skillet må gjøres innafor nynorsk, for bruksnynorsken skiller seg klart fra den offisielle nynorsknormalen trass i at mange nynorskbrukere *bygger på* den offisielle rettskrivinga når de skriver.

Lars S. Vikør

NORSK SOM ANDRESPRÅK

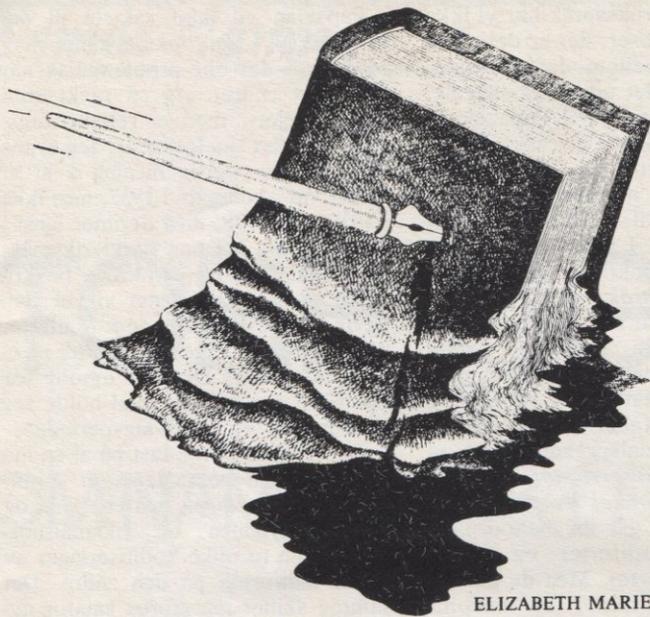
I siste nummer av Språklig Samling vart Ove Lorentz intervjuet om det å vera tospråkleg. Han er innom mange interessante problem, og han avsluttar med følgjande setning: «Alt dette hører inn under undervisning i norsk som fremmedspråk. Og det faget finnes vel enno ikkje på lærerskolene.»

Til det han seier, kan eg opplyse at ein ved Trondheim lærarhøgskule kan ta ei halvårseining i norsk som framandspråk. Eg kjenner ikkje til kor mange som har teke denne halvårseininga.

Folk med samisk morsmål var spesielt nemnde i intervjuet. Til det er å tilføye at vi på Alta lærarhøgskule har ei kvartårseining med namn «Norsk for samisktalende». Samisktalende kan byte ut den obligatoriske kvartårseininga i norsk med denne som er spesielt tilpassa samiske tilhøve. Elleve studentar tek denne kvartårseininga i år. Det er venta at omlag like mange vil velja dette opplegget neste år.

Ellers brukar vi ikkje her nemninga «framandspråk» om norsk for samisktalende. «Andrespråk» er ei meir dekkjande nemning.

Jon Todal

ELIZABETH MARIE

BØKER

Eit fagnaverk

Utgjevinga av *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* er alt for lengst blitt markert i massemedia og feira som ei av vårens store begivenheiter i norsk kultur, sjølv om ho i skrivande stund er blitt overskygga av ein tolvteplass i Melodi Grand Prix og Bergen i våre hjerter. Men ordbøkene vil få fordelene av ei betrakteleg lengre levetid enn eitt år. Det skulle også berre mangle, etter eit svangerskap på tolv-fjorten år, like mange «foreldre», og Norsk språkråd, Norsk leksikografisk institutt, Det Norske Samlaget og Universitetsforlaget som fødselshjelparar. Ordbøkene er blitt dei standardverka vi hadde rett til å vente at dei skulle bli, og har plassert Tor Guttus *Riksmålsordboken*, den beste handordboka vi har hatt dei siste ni åra, på ein tredjeplass eit godt stykke bak.

Både bokmål og nynorsk har faktisk sakna ei skikkeleg definisjonsordbok av overkommeleg storleik inntil no – *Riksmålsordboken* kunne berre delvis bøte på saknet sidan den berre representerer ein avgrensa sektor av norsk språk. *Bokmålsordboka* inneheld 65 000 oppslagsord, og *Nynorskordboka* heile 90 000. For tre år sia gjetta redaktørane for ordbøkene, Boye Wangensteen og Dagfinn Worren, på at det kom til å bli 80 000 nynorske oppslagsord og litt færre bokmålske (intervju med Språklig Samling nr. 2/1983). Skilnaden i antal ord kjem delvis av at *Nynorskordboka* har tatt opp eit rikt tilfang av målføreord som ikkje er komme med i den andre boka, delvis

av at det er tatt opp mange fleire samansetningar for å bøte på saknet av ei nynorsk «Tanum», slik Worren forklarte i det nemnte intervjuet med oss i 1983.

Av Lars S. Vikør

Bøkene er både definisjons- og rettskrivingsordbøker. *Alle* tillatne former, både hovudformer og sideformer, er derfor oppført, også som oppslagsformer (med tilvising frå sideform til hovudform). Ein sjeldan gong kan det nok gleppe; såleis ser eg at *Bokmålsordboka* manglar sideforma [frå] som oppslagsform, mens uttrykket [frå borde] er med. Når det gjeld dei riksmålsformene som ikkje er tillatne i offisielt bokmål, så er i alle fall ein del av dei oppført i parentes med tilvising til den korrekte bokmålsforma: «(tyve) se *tjue*». Former med *-a* i kløyvd infinitiv er oppført ved kvart enkelt verb både i bokmål og nynorsk. I nynorsk er *e*-infinitiv oppslagsform. Eg stussar litt på at supinumsformer på både *-e* og *-i* er særskilt oppført ved kvart sterkt verb: «*funne* el *-i*». Slik står det òg i skoleordlistene, men det er overflødig når jamstillinga mellom *-e* og *-i* er systematisk gjennomført i heile gruppa (akkurat som det er overflødig å markere infinitiv på både *-a* og *-e* ved kvart enkelt verb).

For alle substantiv, verb og adjektiv med regelrett bøyning blir bøyingsklassa markert med ein kode: «*føre* v2», «*norsk* a2». Nøkkelen til

koden står på innsida av permen, både framme og bak, i begge bøkene. Det ser litt plundrete ut, men med ei viss trening burde vel dei fleste meistre det. Prinsippa ordbøkene er bygd opp etter blir elles forklart i instruktive forord i begge bøkene.

Det viktigaste i ordbøkene er sjølv sagt sjølve ordutvalet, definisjonane og illustrasjonane på ulike bruksmåtar og bruksområde. Ordtilfanget er heilt ajourført til 1985: pressemeldinga frå Universitetsforlaget ramsar stolt opp *japp*, *datasnok*, *frynsegode*, *AIDS*, *mikrobølgeovn*, *påvirkningsagent*, *smilekurs* osv. Men denne triumfen er eit tveegga sverd, for i denne konkurransen er den mest fullkomne ordbok dømt til å tape mot ein overlegen motstandar: tida. Alt det *andre* bøkene inneheld har meir varig verdi. For *Nynorskordboka* gjeld det ikkje minst ordmaterialet frå dialektane – som er utvalt etter den såkalla «trefylkesregelen»: orda skulle vere belagt frå minst tre fylke. Regelen er modifisert og tillempa med sunt skjønn.

Det er mye ein kunne ha likt å sitere frå ordbøkene, men det er like bra at folk skaffar seg dei og blar i dei sjølv. Eg kjenner sjølv bøkene berre frå tilfeldig blading, og av og til kjem ein over ting å rette innvendingar mot, om enn uhyre sjeldan. Dette stussa eg på:

I *Nynorskordboka* står det om *kys*: «i den vestlege kulturkrinsen: kjærteikn med munnen». Når det først står slik, burde det vel òg anty-

das kva det betyr i andre kulturkrinsar.

Eg stiller spørsmålstegn ved om *mye godt* i tydinga «langt på veg» er muleg i nynorsk. Eg oppfattar *mykje godt* som eit fast uttrykk her: *Det var mykje godt det same*. Det burde kunne brukas jamsides med: *Her var det mye godt!*

Uttale- og trykkmarkeringar er eit emne for seg. Eg skal ikkje gjenta noe av det som har vore skrivne om dette her i bladet dei siste seks åra, men eg tykkjer nok *Nynorskordboka* kunne følgt *Bokmålsordboka* i å sette det prinsipielle atterhaldet for desse trykkmarkeringane *fremst* under punktet *Uttale* i bruksrettleiinga. No kjem det heilt bort. Les *siste* avsnitt i venstre spalte på side XV.

Ordet *muslim* bør ha trykk på første staving (og tonem 1), i samsvare med opphavsspråket og dei fleste andre språk, ikkje på siste, som det står i begge ordbøkene.

I *Bokmålsordboka* står det under *-het* at ein kan le *flerhet* og *intet-het*. Men desse misfostra står ikkje på sine rette plassar i ordboka, og

vel er det. Dei burde vel ikkje vore nemnt i det heile.

Ein *ø(y)redobb(e)* er i begge bøkene definert som eit *hengande* øresmykke, men så vidt eg veit, blir dette ordet også brukt om smykke som sit inntil øreflippen festa gjennom eit hol. Viss dette ikkje er rett, manglar bøkene eit ord for denne smykketypen, som jo er svært vanleg (og som verken kan kallas «klips» eller «ring»).

Ordet *snoep* må vel vere det nederlandske *snoep* (same uttale og tyding som på norsk), direkte innlånt. Etymologien her: «norr. *snoþa* vente på mat» verkar både kunstig og søkt. Etymologiane er elles ikkje det minst fengslende i desse ordbøkene, for dei som har sans for det.

Som ein ser: dette var *lite*. Og at det ikkje skulle vere *noen* feilskjer i eit slikt kjempeverk, ville i alle fall vere heilt urimeleg, trass i dei talause korrekturane det har vore igjennom. Eg har funne ein - 1 - trykkfeil: sjå under *-else* i *Bokmålsordboka*, nest siste line, siste ord. Det kjem ikkje til å stå slik i neste

utgåve.

Til slutt: Dette er blitt eit fagnaverk på alle måtar. Og likevel skulle ein ha ønskt seg noe anna: ei ordbok der *alle* ord var samla på eitt brett: dialektord etter trefylkesregelen, bokmålsord, nynorskord og «dansk-tyske arveord», gitt ut i *parallellutgåver* på bokmål og nynorsk. Den hadde nok i tilfelle måtta komme i to band for kvar målform. Og det burde kanskje kvar av dei bøkene vi har fått òg. Dei er så svære og tunge at dei ligg på grensa til det upraktiske – om aldri så staselege og imponerande. □

M.I. Landrø og B. Wangenstein: *Bokmålsordboka* (andre medarb.: J. Engh, Ø. Haaland, L.A. Kulbrandstad, K.V. Nilsen, N.F. Skadberg, K. Aass). Universitetsforlaget 1986. Kr 295,-.

M. Hovdenak, L. Killingbergtrø, A. Lauvhjell, S. Nordlie, M. Rommetveit og D. Worren: *Nynorskordboka*. Det Norske Samlaget 1986. Kr 325,-.

Talemålsbasert leseopplæring

Skoleåret 1980–81 startet et prosjekt der tre førsteklasser fikk den første lese- og skriveopplæringa på dialekt. Året etter kom sju nye førsteklasser med. Leder for prosjektet var Tove Bull. Både Grunnskolerådet og Kirke- og undervisningsdepartementet sto bak. Prosjektet er tidligere presentert gjennom en rekke artikler og foredrag av Tove Bull, bl.a. i *Grunnskolerådets informasjonshefte* nr. 29. Også i *Språklig Samling* er prosjektet omtalt (nr. 2/81 og 4/82). Nå foreligger den endelige rapporten i boka *Lesing og barns talemål*.

Rapporten har et dobbelt sikte, den er både en forskningsrapport og en praktisk-metodisk rettleiing for lærere. Informative kapitteloverskrifter gjør det lett å finne fram til det stoffet en er mest interessert i.

Boka er delt i tre: en teoretisk del, en praktisk-metodisk del og en empirisk del med vurdering og resultat.

Den teoretiske delen gir bakgrunnen for at forsøkene med opplæring på dialekt i startfasen kom i gang. Og her finner vi flere ulike utgangspunkt som hver for seg kunne være begrunnelse nok. Til sammen utgjør de en overbevisende argumentsamling.

Det pedagogiske prinsippet om å ta utgangspunkt i barnet sjøl, i det

nære, det kjente og det heimlige er gammelt og velprøvd. Mønsterplanen bygger på dette generelle prinsippet, og det virker logisk at også begynneropplæringa i norsk skal ta dette på alvor. Slik den norske språksituasjonen er, møter de fleste elever

Av Anne Høigård

et annet språk enn sitt heimlige når de skal lære å lese. Elevene kommer til skolen med et ferdig utviklet talemål, og poenget i førsteklassene var nettopp at det var *dette* målet som skulle være utgangspunkt også for leseopplæringa. Først når de hadde «løst lesekode», skulle de gradvis føres over i skriftnorsk, – nynorsk for seks av klassene, bokmål for fire av klassene i prosjektet. Dermed fikk elevene også konsentrere seg om én ting om gangen. Først fikk de grundig innføring i prinsippene for lesing. Deretter kom rettskrivingsopplæringa. I praksis begynte den gradvise overgangen til offisiell skriftnorsk omkring jul eller noe seinere. Det er verd å merke seg at ved avslutningen av skoleåret gjorde elevene fra forsøksklassene det bedre både i rettskrivingstesten og i lesetestene enn elevene fra kontrollklassene, som hadde fått all opplæring på korrekt skriftnorsk.

Den utbredte oppfatningen om at det skal være så skadelig for elever å møte ord som er «feil» skrevet, har dermed ikke fått noen støtte.

Også resultater fra nyere leseforskning gir sterke argumenter for å bruke elevenes dialekt i begynnerfasen. Tove Bull bygger særlig på den svenske leseforskeren Ingvar Lundberg og på den norske Vebjørn J. Skjelfjord. Lundberg har vist at metaspråklig bevissthet – altså det å kunne løsrive språkets formside fra innholdssida – er en viktig forutsetning for dem som vil lære seg lesekunsten. Elevene i dialektklassene blei stadig stimulert til økt metaspråklig bevissthet bl.a. gjennom de mange samtalene om språk som naturlig oppstod i klassen. «Somme seier mjølk, somme seier mjælk og andre seier melk» (s. 34).

Skjelfjord mener ut fra sin forskning at det må være fruktbart å legge stor vekt på å analysere måten ytringene blir artikulert på «idet alle fonemer lar seg skille ut på grunnlag av artikulatoriske trekk, mens bare noen lar seg skille ut ved å lytte til ytringene» (s. 39). Tilsynelatende praktiseres dette i tradisjonell begynneropplæring med abc-bøker. Men Tove Bull understreker at det bare er tilsynelatende. «Så lenge utgangspunktet ikkje er barnets uttale

av det ordet som skal analyserast, men ein bestemt skriftspråksuttale, er det heller bokstavanalyse enn fonemanalyse ein driv. Eller i beste fall analyse av foneminventaret til abc-bokforfattaren og ikkje til elevane» (s. 42). I forsøksklassene tok en konsekvensen av dette. Det var elevenes faktiske uttale av ordene som var utgangspunkt for fonemanalysen, og følgelig også for den skriftlige gjengivelsen av ordet. Ett og samme fonem blei alltid skrevet på samme måten. Dette var imidlertid ikke problemfritt. Bull drøfter en del av de avveiningene som måtte gjøres, bl.a. hvordan en skulle skrive fonem som ikke tilsvarer noen bestemt bokstav i alfabetet. Dessverre hørte ingen av forsøksklassene heime i østnorsk målområde slik at spesielle østnorske målmerker som f.eks. tjukk l, ikke er med i drøftinga. Jeg savner også ei drøfting av problemer i samband med at enkelte fonem endrer karakter i visse omgivelser, f.eks. at ord som *spise* og *skole* uttales som *sbise* og *sgole*.

Noen av forsøksklassene brukte tradisjonelle abc-bøker, som lærerne først hadde justert etter elevenes dialekt. Andre av klassene var såkalte LTG-klasser. (LTG = læsning på talets grund, en metode utarbeidet av Ulrika Leimar.) Prinsippet her er bl.a. at elevene ikke bruker vanlig abc-bok, men bygger opp sin

egen lesebok av tekster de lager i fellesskap. Alle tekstene springer ut av samtaler der emnet er noe som opptar elevene. Tove Bull tilrår at en i hvert fall bruker innslag av LTG-metoden når en skal drive begynneropplæring på dialekt. Men her virker det som om hun prøver å satse på to hester på en gang. Elever som følger LTG-metoden og elever som følger tradisjonelle abc-bøker, læres fra første stund opp til helt ulike lesestrategier. Elever med abc-bøker følger vanligvis s.k. syntetisk metode. Det vil si at de lærer bokstav for bokstav, og etterhvert setter de bokstavene sammen til ord (= syntesen). Disse elevene skal altså konsentrere seg som fonemplanet – fonemanalyse og fonemsammentrekking (lydering) – når de lærer å lese. Her blir det følgelig svært viktig at det blir en stabil korrespondanse mellom bokstav og fonem. LTG-elever trenes ikke spesielt i lydering. I stedet lærer de å konsentrere seg om meningsinnholdet i teksten. Alle de strategiene som øvde lesere bruker når de skal tilegne seg innholdet i en tekst, lærer også LTG-elevne å ta i bruk. Det dreier seg bl.a. om å bruke ordbilder, se knipper av ord under ett og ikke minst, bruke den forutforståelsen de har av teksten – i tillegg til at de sjølsagt også skal se på bokstavene. Når elevene leser ordbilder, blir det mindre viktig at orda

er skrevet helt lydrett ut fra elevenes uttale. Det blir langt viktigere at det dreier seg om ord som hører med i elevenes begrepsverden, slik at de kan kople ordbildet til et meningsinnhold de fullt ut forstår. Uttalen av ordet skal sjølsagt være den de bruker i talemålet sitt. For LTG-elever vil det antakelig være viktigere at syntaksen, og kanskje også (deler av) morfologien er i samsvar med dialekten. Men dette er sider ved leseopplæringa som faller noe utenfor rammene for Bulls arbeid. Hennes store fortjeneste er den avklaringen hun har gitt når det gjelder forholdet mellom fonem og bokstav i leseopplæring som hovedsakelig bygger på den syntetiske metoden.

Et argument som kritikerne av dialektbasert begynneropplæring ofte har brukt, er at dette vil stenge elevene ute fra det felles norske skriftspråket, enten det nå er nynorsk eller bokmål. Tove Bulls prosjekt viser tvert om at det å starte med dialekten letter innføringen i det felles norske for elevene, samtidig som de bevarer respekten for og tryggheten i sin lokale variant.

Boka er inspirerende lesing. Med få unntak er den også velsignet fri for vanskelig fagterminologi. □

Tove Bull: *Lesing og barns talemål*. Novus Forlag 1985. Kr. 83,-.

Nynorsken i sine bilete

Diverre klarte ikkje forfatarane av «Nynorsk av hjartans lyst» å få bekrefta eksistensen av annonseteksta «Alle spyr etter Drægnis safter», som gjekk som avishistorie i lang tid i femti-åra. Men bortsett frå det er det overraskande kor mange ukjende bilde og tekster dei har funne fram. Særlig imponerende er det når ein kjenner til den sørgelige tilstanden for det nynorske arkivvesenet. Det er detektivarbeid og kjeldeframskaffing av høgt merke som ligg bak denne første bildeboka om nynorsk. Det er også blitt den praktboka det skulle, lun og lett sjolironisk om «Nynoreg» og nynorskingane.

Ideen til dei fire bak boka er altså å høgtide jubileet for jamstillinga ved å vise at nynorsken nærsagt har fått samfunnsmessig eksistens, at det fins eit «Nynoreg», om ikkje anna så iallfall som stilideal og identitetsmerke. Rett nok har den nynorske

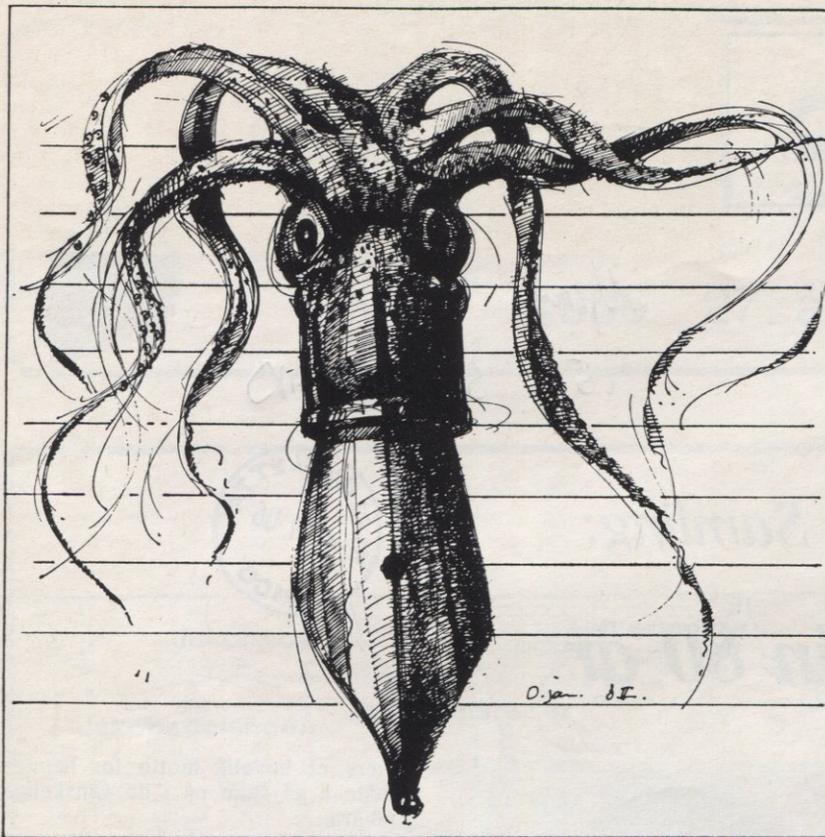
klesdrakta og det nynorske huset endra form i dette hundreåret, men for nynorskingane har busserullen eller Aurlandskoa framleis ein eigen dâm over seg, eit merke om kor ein hører til. Såleis meiner nok dei at dei ber husflidsjakka med større rett enn jamaldringane frå Oslo 3.

Av Knut S. Vikør

Men boka er ikkje berre ei skildring av nynorskingen av idag. Det meste av plassen viser framveksten av den nynorske offentlegeita, som det blir kalla idag, både i blad og bokheim, men altså også i annonsar og vekeblad. Og det er vel når det gjeld annonsar spesielt at det er slående kor stort rom nynorsken faktisk hadde i tida like før og etter siste krig. Ikkje berre for reine nynorsktiltak, som i dag, men også for

bilmerket Ford: «Sjå Noreg! No um dagen viser landet seg frå si beste side. No er det tida til bilturar. Køyr trygt.....»

Sett litt frå sidelina kan ein vel tillate seg å vere litt tvisynt til den ideen som boka bygger på. Det er vel ikkje heilt rett når forfatarane seier at: «I 1980-åra har norskdomsrørsla vorte eit tilnærma nøytralt samleomgrep.» Det er dei, også innfor rørsla, som betakkars seg for å vere «norskdomsfolk», og det er kanhende derfor vi her får nyorda nynorsking og Nynoreg? Det er vel også fare for at di meir «nynorsk» den nynorske offentlegeita blir, altså di meir den skiller seg ut frå dei som ikkje er nynorskingar, di verre blir det for folkemålsrørsla å gå opp i heile samfunnet som ein surdeig. Og det skulle vel vere målet for den rørsla som bygger på dialektreisinga?

DANIEL JEAN

På den andre sida... Ingen kan vel ha vore innom rørsla utan å ha sett den krafta det ligg i det å ha ein slik identitet for ein organisasjon. Det er nettopp ein av hovudgrunnane til at målrørsla lever slik i trass mot all samfunnsutvikling og yappisme at det er noe særskilt ved det å vere nynorsking. Kastar ein vrak på det, grev ein kanskje grunnen under den folkemålsreiseinga som målrørslo jo er. Det blir ein balansegang mellom det historielause og det innovervende.

Til sist – inga bokmelding i Språklig Samling er komplett utan påpeiking av feil. Og heilt i starten på boka finn vi ein heller grov ein, når ein ved heilsideillustrasjonen s. 8 blandar saman jamstillingsvedtaket i 1885 med innføringa av parlamentarismen i 1884!

Trass i desse små randmerknadene, er det ingen tvil om at dette er ei bok som bør finne vegen inn i bokhyllene til alle folkemålsfolk. At ho er ein pryd for auget er alt sagt, og det er ikkje fleire bildebøker om språket vårt enn at ein bør koste på seg den prisen forlaget har sett. □

Turid Kleiva, Bjørn Karsrud, Aud Søyland og Inger Helene Arnestad: *Nynorsk av hjartans lyst*. Det Norske Samlaget 1985. Kr. 228,-

SNE ELLER SNY

«Jeg skulle gjerne visst hvor vi her i fedrelandet sier snø, det må i tilfelle være i et dalføre kanskje på Vestlandet. Nei, sne eller sny er den rette skrivemåten, snø er samnorsk og en konstruksjon gjort av Norsk språkråd med radiostøtte av Kringkastingsringen.»

Ovenstående var en innringing til Nordlandsposten, gjengitt i «Vårt Land» 27.2.86. Jeg gjengir det her som et eksempel på hvor uvitende det går an å være om vanlig norsk språk.

Tomas Refsdal

Neste nummer:

Opplysningshefte om radikalt bokmål

Neste nummer av Språklig Samling blir ikke et vanlig hefte, men et opplysningskrift om radikalt bokmål. Dette skriftet er et prosjekt sentralstyret har arbeidd med et par år nå, som et resultat av et landsmøtevedtak i 1983 (se Spr.Saml. nr. 3/83 s. 6–7 og nr. 4/83 s. 19).

Vi har merka oss at mange synes det er vanskeligere å skrive radikalt enn tradisjonelt bokmål. Det aller meste av det bokmålet de leser, er tradisjonelt, slik at det blir en sprik mellom skriftmålskjensla og talemålskjensla. I tillegg kan en ofte være i tvil om hva som er «lov» ifølge offisiell rettskriving (som er langt mer romslig enn de fleste er klar over), og en kan være i tvil om hvilke former som «passer sammen», om en altså må være konsekvent – og om radikale former bare passer i visse stilistiske sammenhenger og ikke i andre.

I dette opplysningskriftet prøver vi å gi svar på slike spørsmål. Mye av heftet går med til å drøfte konkrete formtyper i det radikale bokmålet, deres status i forhold til rettskrivinga og deres stilling i språkbruken. Vi drøfter også ulike krav til konsekvens på en kritisk måte. Målet er at heftet skal være et praktisk hjelpemiddel for dem som ønsker å skrive folkelig bokmål.

Som et nummer av Språklig Samling blir heftet sendt til alle medlemmer, abonnenter og andre som til vanlig får bladet tilsendt. I tillegg blir det trykt opp et ekstraopplag med særskilt omslag til salgs for en billig penge. Vi håper at alle medlemmene våre vil bidra til å gjøre det kjent for flest mulig andre interesserte!

Red.

SPRÅKLIG SAMLING

Returadresse:

Postboks 636, Sentrum, 0106 OSLO 1

Njerve

4516 SPANGEREID

Nestor i Språklig Samling:

Rakel Seweriin 80 år

Språklig Samling så dagens lys 5. april 1959. En av dem som ble med i laget praktisk talt fra starten, var Rakel Seweriin.

Nå har hun nettopp runda 80 år (26. juni) og kan se tilbake på et langt liv med aktiv innsats på så mange felter. Først og fremst var hun ivrig med i politikken, i kamp for sitt parti på alle plan, fra lokale partilag og opp til Storting og styringsverk.

Det ble et hell for laget vårt at hun stilte seg solidarisk med oss da vi gikk på barrikadene for ett samla norsk skriftspråk her i landet.

Rakel Seweriin ble leder for laget i 1963 og satt ved roret helt fram til 1971, da jeg sjøl tok formannsjobben. Sett i ettertid holdt hun laget samla om de mange store strids-spørsmål som kom til å særmerke norsk språkstrid gjennom 60-åra. Hun klarte å styre skuta gjennom brottsjøene som fulgte i kjølvannet etter Vogt-komiteen og alle de konsekvensene den førte med seg. Her kan vi i sannhet tale om en prosess som tok til da Helge Sivertsen (og kanskje Einar Gerhardsen?) unngafa tanken om en ny språkkomite om lag samstundes med at Rakel Seweriin ble leder i Språklig Samling.

De viktigste etappene i utviklinga var komite-innstillinga i 1966 med høringsrunde, Stortingsmeldinga nr. 15 i 1968, med handsaming i Stortinget i 1970, til prosessen ble runda av med Lov om Norsk språkråd til avløsning av den gamle Språknemnda.

Vi var aktivt med i denne utviklinga, gav vårt syn til kjenne og kjempa drabelig for at noen av våre tanker om språket skulle få nedslag i offentlige dokument og i den aktuelle debatten. På samme tid greide vi å hamre ut et framlegg til en samle-normal.

Kampen endte med at Språklig Samling ble tatt på alvor, og vi fikk to plasser i Språkrådet. Vi ble god-tatt som en offisiell språkorganisasjon og ikke sett på som en flokk rabulister. Jeg vil hevde i fullt alvor at en vesentlig del av æren for at det endte så bra, tilfaller Rakel Seweriin. Hun kjente irrgangene i vårt politiske system og fant de kompromissløsningene som situasjonen krevde. *Fortiter in re – suaviter in modo* (sterk i sak – mild i form) kan

være et høvelig motto for hennes måte å gå fram på i de vanskelige 60-åra.

Under en samtale jeg hadde med henne for ei tid sia gav hun atter en gang til kjenne sitt syn på språkutviklinga i Norge. For henne er ikke spåksak avgrensa til filologiske spissfindigheter, men et spørsmål om rettferd og sosial og kulturell lik-skap for alle grupper i folket vårt. Det var og er hennes grunnsyn at vi alle må få høve til å utfolde oss i de uttrykksformer som faller naturlig for oss alle ut fra våre geografiske, sosiale og kulturelle hopehav. Derfor burde vi få ett skriftspråk som kan være romslig nok til å ta opp i seg både nynorsk og bokmålsvarianter.

Jeg skreiv dette om Rakel Seweriin da jeg avløste henne i 1971: «Det er grunn til ved denne korsvegen å rette en hyllest til Rakel Seweriin. Hun har slitt og kjempa for laget med glød og fantasi, og med overtvinging om at vi skulle nå fram til offisiell status som en viktig språkorganisasjon. Uten forkleinselse for andre ihuga medlemmer i laget skylder vi henne stor og varm takk for at hun ville gå i brodden i en alvorsdyst.» De orda står like fast i dag som for 15 år sia.

Godt å vite at hun fortsatt er i god form, våken og med i tida. Vi gamle travere vil for alltid minnes alle de festlige stundene da vi stod på som verst, og med hennes heim i Fastingsgt, som et samlingssted.

Til lykke med de 80! Må mange gode år følge etter dem.

Ivar Grotnæss